

2.

SRPSKA POLITIKA U GLINSKOM KRAJU ZA BANOVINE HRVATSKE (1939. – 1941.)

Krešimir Regan

UDK: 32(=163.41)(497.429.1)“1939/41“

Kategorizacija: Izvorni znanstveni rad

Sažetak ► Sporazum Cvetković-Maček i Uredba o Banovini Hrvatskoj, od 26. VIII. 1939. godine, doveli su do podjele Srba glinskog kraja na pobornike i protivnike unutarnjopolitičke reforme Kraljevine Jugoslavije. Protivnici reforme djeluju pod geslom “Srbi na okup” i traže izdvajanje glinskoga i drugih “srpskih” kotara iz sastava Banovine Hrvatske i njihovo priključenje najprije Vrbaskoj banovini, a potom srpskoj jedinici čije je stvaranje u to vrijeme bilo već najavljivano. U tim nastojanjima imaju podršku dijela Srba s područja Dalmacije, Like, Zapadne i Istočne Slavonije, dok im iz Srbije bezrezervnu podršku pruža Srpski kulturni klub. Istodobno, pobornici uspostave Banovine Hrvatske i unutarnjopolitičke reforme zemlje, predvođeni SDS-om i JRZ-om, na terenu uspješno suzbijaju nositelje velikosrpske politike te dobivaju izbore. Pobjeda JRZ-a u 4 općine i SDS-a u 2 općine glinskog kotara u izborima 1940. jasna su potvrda opredijeljenosti većeg broja srpskoga stanovništva za politiku transformacije Jugoslavije iz unitarne u složenu državu, odnosno za njezinu federalizaciju.

Summary ► The *Cvetković-Maček Agreement* and the *Decree on the Banovina of Croatia* of 26 August, 1939,

<https://doi.org/10.17234/9789533792972.09>

UVOD

U pregovorima o međusobnom razgraničenju hrvatskoga i srpskoga naroda u Kraljevini Jugoslaviji, koje su vodili Vladko Maček u ime Seljačko-demokratske koalicije (SDK) i Dragiša Cvetković u ime Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), središnje vlade i vladarske kuće Karađorđevića, tijekom 1939., jedan je od glavnih problema bilo pitanje veličine

split the Serbs of the Gline region into supporters and opponents of internal political reform of the Kingdom of Yugoslavia. Opponents of the reforms rallied under the motto “Serbs Together” and called for the separation of Gline and other “Serb” districts from the Banovina of Croatia and their accession to the Vrbas Banovina and so ultimately to the Serb unit whose creation had already been announced. They were supported in their efforts by Serbs from the areas of Dalmatia, Lika, and western and eastern Slavonia, as well as enjoying the unreserved support of the Serbian Cultural Club in Serbia. On the other hand, supporters of the establishment of the Banovina of Croatia and of the internal reforms, led by the SDS and the JRZ, beat the standard-bearers of greater Serbian politics in the field to carry the 1940 elections. The JRZ victory in four and SDS victory in two municipalities of Gline district in the elections made clear the preference of a large part of the Serb population for a policy of transforming Yugoslavia from a unitary to a more complex state and so ultimately of federalisation

Ključne riječi ► Gline, Banovina Hrvatska, Kraljevina Jugoslavija, srpska politika

Keywords ► Gline, Banovina of Croatia, Kingdom of Yugoslavia, Serb politics.

teritorija i političke autonomije nove političko-teritorijalne jedinice unutar Kraljevine Jugoslavije. Sporazumom Cvetković-Maček od 26. kolovoza 1939. uspostavljena je Banovina Hrvatska kao političko-teritorijalna jedinica hrvatskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji koja je, za razliku od ostalih banovina, stekla vrlo visoki stupanj političke autonomije prema središnjoj vladi (Ministarskom savjetu).

Iako se glavnina novije hrvatske i srpske historiografije u osnovi slaže – premda s razlikama u tumačenju dotičnog procesa¹ – da je uspostavljanjem Banovine Hrvatske započeo proces federalizacije Kraljevine Jugoslavije, odnosno njezine transformacije iz unitarne u složenu državu, među srpskim političkim strankama, institucijama i udrugama građana koje su djelovale na području novoutemeljene Banovine Hrvatske, ali i u cijeloj Jugoslaviji, došlo je do razilaženja u stajalištima oko toga državnoga čina. Jedni su podupirali sporazum i aktivno se uključili u rad nove jugoslavenske političko-teritorijalne jedinice, a drugi su nastupili s pozicije otvorenoga negiranja i organiziranja protubanovinskoga i protusporazumskoga pokreta pod krilaticom “Srbi na okup”.

Budući da su suprotna mišljenja i otvorena neslaganja među pojedinim strankama, institucijama i udrugama građana oko državne reforme, koja je nastupila 26. kolovoza 1939., obilježila cijelu povijest Banovine Hrvatske i Kraljevine Jugoslavije krajem 1930-ih i početkom 1940-ih, u ovome će se radu pokušati upozoriti na sve važne sudionike političkih procesa na srpskoj strani u glinskome kraju, počevši od lojalističke politike Samostalne demokratske stranke (dalje SDS) prema Banovini Hrvatskoj i prema koalicijskome partneru, Hrvatskoj seljačkoj stranci (dalje HSS), preko politike kompromisa koju je zastupala Jugoslavenska radikalna zajednica (dalje JRZ), pa sve do protubanovinskih i protusporazumskih politika pojedinih udruga građana i institucija, poput društva Krajine, Srpskog kulturnog kluba (SKK) i dijela svećenstva Srpske pravoslavne crkve, koji su se zalagali za ukidanje Banovine Hrvatske kao političko-teritorijalne jedinice hrvatskoga naroda u Kraljevini Jugoslaviji.²

Stoga ćemo u obradi aktera srpske politike u glinskom kraju nastojati odgovoriti na sljedeća pitanja: (1) s kakvih su programskih i ideoloških stajališta nastupali? (2) kakav je bio njihov politički odnos s drugim političkim strankama i društvima sa srpskom većinom u članstvu i u političkom vodstvu? (3) kakav su politički uspjeh ostvarili među Srbima u glinskom kraju i Banovini Hrvatskoj?

GLINSKI KRAJ I POLITIČKE PRILIKE U MONARHISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

Glinski kraj nalazi se u zapadnom dijelu hrvatske povijesno-geografske regije Banovine ili Banije, Banske krajine i Banske zemlje³. U doba uspostave Banovine

Hrvatske nalazio se u sklopu glinskog kotara (588,78 km²) sa sjedištem u istoimenom gradu. Prema popisu stanovništva od 31. ožujka 1931., na tome je prostoru živjelo 45 742 stanovnika, od čega 30 606 pravoslavaca (66,91 %), 15 003 katolika (32,79 %) te 133 ostalih (0,29 %).⁴ Dijelio se na devet općina, od čega su dvije imale apsolutnu katoličku većinu (Bučica i Stankovac), četiri apsolutnu pravoslavnu većinu (Banski Grabovac, Klasnić, Maja i Mali Gradac), jedna relativnu katoličku većinu (Glina) i dvije relativnu pravoslavnu većinu (Jukinac i Kraljevcani).⁵

Glinski kraj ušao je u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje Kraljevina SHS) 1. prosinca 1918. kao dio Trojedne kraljevine⁶ u sklopu Države Slovenaca, Hrvata i Srba. U njezinome sastavu bio je do 26. travnja 1922, kada je na temelju članka 95 Vidovdanskoj ustava donesena uredba na temelju koje je Kraljevina SHS bila podijeljena na 33. oblasti.⁷ Tim zakonskim aktom glinski kraj, odnosno kotar, našao se u sklopu Karlovačke oblasti zajedno s Kordunom, Karlovačkim Pokupljem, Gorskim kotarom, Kvarnerom i Likom, dok su ostali dijelovi Trojedne kraljevine i Dalmacije bili uklopljeni u sastav Zagrebačke, Srijemske, Osječke, Primorsko-krajiške, Splitske i Dubrovačke oblasti. Podjelom dviju hrvatskih povijesnih pokrajina na šest okruga bilo je otvoreno hrvatsko pitanje u monarhističkoj Jugoslaviji, budući da je novo upravno-teritorijalno uređenje Kraljevine SHS negiralo hrvatsku državnu individualnost.⁸

Nakon što je kralj Aleksandar I. za Šestosiječanjske diktature proglasio 3. listopada 1929. *Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja*, temeljem kojeg je izvršena nova upravno-teritorijalna podjela Kraljevine Jugoslavije na devet banovina, na hrvatskome prostoru došlo je do novog vala nezadovoljstva jer se hrvatski povijesni i etnički prostor našao podijeljen između čak pet banovina, od kojih su samo dvije – Savska i Primorska – imale apsolutnu hrvatsku većinu, te da je izvan granica “hrvatskih” banovina ostala čitava istočna Slavonija, Srijem te Dubrovačko primorje. Mada je kralj Aleksandar hrvatsko nezadovoljstvo pokušao ublažiti novim teritorijalnim preustrojem Kraljevine Jugoslavije 3. rujna 1931., odnosno revizijom granica Savske i Primorske banovine nauštrb njima susjednih banovina, izvan sastava dvije “hrvatske” banovine još uvijek je, među ostalim, ostalo područje Dubrovačkog primorja, što je, s obzirom na gotovo jednonacionalni karakter tog područja, kulturni razvitak kroz prošlost te povijesne veze s Hrvatskom, izazivalo trajno političko nezadovolj-

stvo velikog dijela Hrvata, uključujući i onih glinskoga kotara.

Sukladno tome, tijekom 1930-ih se hrvatsko pitanje nametnulo kao jedno od najtežih unutrašnjopolitičkih problema Kraljevine Jugoslavije. Mada je tijekom mandata Milana Stojadinovića bilo razgovora o načinu rješavanja toga problema,⁹ njegova "tvrda" provedba jugoslavenske unitarističke politike, ignoriranje i obezvrjeđivanje demokratskih vrijednosti građanskoga društva te nametanje hegemonije beogradskih vlastodržaca na cijelome području države ne samo da je onemogućavalo postizanje dogovora, već je 1937. dovelo i do ujedinjenja najvećih hrvatskih i srpskih oporbenih stranaka u Blok narodnog sporazuma s ciljem ukidanja Oktroiranoga ustava iz 1931. te postojećeg unutrašnjeg uređenja Kraljevine Jugoslavije.¹⁰ Kada je na izborima 11. prosinca 1938. Mačekova oporbena lista postigla veliki uspjeh, tu činjenicu iskoristio je 5. veljače knez Pavle za smjenu Milana Stojadinovića s mjesta jugoslavenskoga predsjednika vlade, a poslije i predsjednika Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ).¹¹ Nakon što je novim predsjednikom vlade postao Dragiša Cvetković, prvi je i jedini njegov zadatak bio da s Vladkom Mačekom, glavnim političkim predstavnikom hrvatskoga naroda i neformalnim vođom opozicije, riješi hrvatsko pitanje.¹² Ta Pavlova odlučnost nije bila samo uvjetovana spoznajom o neodrživosti postojećega jugoslavenskog političkog sustava, već i kompliciranom vanjskopolitičkom situacijom s obzirom da se Kraljevina Jugoslavija u to doba našla gotovo u potpunome okruženju budućih članica Trojnog pakta, od kojih je jedna od njih – Italija – nudila Mačeku svoje rješenje hrvatskoga pitanja.¹³

Pregovori oko uspostave hrvatske banovine između Mačeka i Cvetkovića vodili su se 2–4. travnja 1939. u Zagrebu, a nastavljeni su već 15. i 22. travnja 1939.¹⁴ Mada je tada dogovoreno ujedinjenje Savske i Primorske banovine s Dubrovačkim primorjem (Dubrovački kotar i Grad Dubrovnik) te održavanje izbora, ti su pregovori propali zbog odluke o održanju plebiscita u Bosni, Dalmaciji, Srijemu i u Vojvodini na temelju kojeg bi pojedini dijelovi tih teritorija ostali u sastavu postojećih banovina ili bi se priključili hrvatskoj banovini,¹⁵ a potom su na inicijativu SDS pokrenuti pregovori između stranaka Bloka narodnog sporazuma. Mada su se obje strane još 1937. usuglasile oko zajedničkoga političkog djelovanja – uspostava zasebne hrvatske političko-teritorijalne jedinice i demokratizacija društva – među koalicijskim je partnerima došlo do razmimoilaženja oko

Sl. 1. Vladko Maček (lijevo) i Dragiša Cvetković (desno) nakon zaključenja Sporazuma u razgovoru s novinarima (Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928 – 1941*, sv. 2, Zagreb 1974.)

redoslijeda njihova rješavanja. Dok su stranke Udružene opozicije željele da se prvo provedu izbori za Narodnu skupštinu koja bi promijenila ustav i redovnim putem u parlamentu pokrenula reformu zemlje (donošenje novoga ustava, demokratizacija, federalizacija i dr.), Maček je želio Hrvatskoj najprije osigurati političku autonomiju, a potom pristupiti reformi cijeloga društveno-političkoga sustava. Da bi se smanjile napetosti, vodstvo SDS-a aktivno se uključilo u pregovore te predložilo stvaranje hrvatske banovine ujedinjenjem Savske, Primorske i Vrbanske banovine te unutar nje posebne autonomne oblasti na prostoru Dalmacije i Bosanske krajine sa srpskom apsolutnom ili relativnom većinom¹⁶, no stranke Udružene opozicije na sastancima održanima 23. i 24. lipnja 1939. odbacile su taj prijedlog iz straha od gubitka potpore srpskih birača.¹⁷

Premda Maček nije ni očekivao da će srpska opozicija prihvatiti prijedlog SDS-a, ta mu je inicijativa poslužila s jedne strane kao politički alibi za nastavak pregovora s Dvorom, a s druge strane kao sredstvo dodatnog vršenja pritiska na kneza Pavla i Cvetkovića za obnovu pregovora.¹⁸ Da je bio u pravu, ponajbolje svjedoči činjenica da su kontakti sa Cvetkovićem bili obnovljeni 27. lipnja 1939., a da je dogovor (Sporazum Cvetković-Maček) bio postignut već 20. kolovoza, odnosno 24. kolovoza 1939. kada ga je i službeno prihvatio knez Pavle.¹⁹ Sporazum Cvetković-Maček bio je politička podloga za izradu *Uredbe o Banovini Hrvatskoj* na temelju koje je 26. kolovoza 1939. došlo do njezine uspostave kao nove jugoslavenske političko-teritorijalne jedinice.

Banovina Hrvatska bila je uspostavljena na području ujedinjene Savske i Primorske banovine s kotarima Šid i

Ilok (Dunavska banovina), Derventa i Gradačac (Vrbaška banovina), Brčko, Travnik i Fojnica (Zetska banovina) te Dubrovnik (Zetska banovina). Njezina ukupna površina iznosila je 65 455 99 km² ili 26,44 % državnog teritorija Kraljevine Jugoslavije. Središte joj je bilo u Zagrebu, a službena zastava trobojnica s vodoravnom crvenom, bijelom i plavom trakom. U sredini bijele trake bio je povijesni hrvatski grb od dvadeset pet crvenih i bijelih polja, od kojih je prvo lijevo gornje polje bilo crveno.

Organizacija vlasti u Banovini Hrvatskoj predviđala je da zakonodavnu vlast u ovlastima Banovine zajednički obavljaju kralj i Sabor, koji je zamišljen kao vrhovno zakonodavno i predstavničko tijelo u poslovima iz ovlasti Banovine.²⁰ Upravnu vlast imao je ban, koji je morao supotpisati svaki pisani čin kraljevske vlasti u Banovini. Bana je imenovao kralj, a odgovarao je Saboru i kralju. Banska se vlast ostvarivala preko 11 odjela Banske Vlasti Banovine Hrvatske (svojevrсна vlada Banovine Hrvatske), kojima su na čelu bili odjelni predstojnici što ih je postavljao ban. Administrativno je Banovina Hrvatska bila podijeljena na 25 gradova, 99 kotara (srezova) sa 9 ispostava te 693 općine²¹, a brojala je 4 024 601 stanovnika (28,88% od ukupnog stanovništva u Kraljevini Jugoslaviji).²²

Unutar njezinih granica našlo se okupljeno približno 87 posto svih Hrvata Kraljevine Jugoslavije te su oni činili apsolutnu većinu u sedamdeset pet kotara, a relativnu u kotarima Bugojno, Travnik, Stolac, Brčko i Gradačac.²³ Bosanskohercegovački muslimani imali su apsolutnu većinu samo u kotaru Konjic, dok su banovinski Srbi imali apsolutnu većinu u trinaest kotareva, koji su se pretežito nalazili uz današnju granicu Republike Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom te uz današnju granicu sa Srbijom. Povijesno gledano, srpska je manjina u Banovini Hrvatskoj dominirala u onim kotarima koji su se nalazili u negdašnjoj Vojnoj krajini i na mletačkom posjedu uz granicu s Osmanskim Carstvom ili na osmanskome posjedu uz njegovu granicu s Habsburškom Monarhijom i Mletačkom Republikom.²⁴

*

Da bi se mogla razumjeti, ali i objasniti srpska politika u glinskome kraju potkraj 1930-ih i početkom 1940-ih, nužno je osvrnuti se na nekoliko akata, odnosno propisa i političkih platformi, koji su bili njezina pokretačka snaga.

Prvi i najvažniji bio je Oktroirani ustav, proglašen 3. rujna 1931.,²⁵ čiji je čl. 116. omogućio knezu Pavlu Karađorđeviću, osam godina poslije, „da“ dopusti uspostavu hrvatske upravno-teritorijalne jedinice.²⁶ Iako se na temelju toga članka planirala uspostaviti još i srpska te slovenska upravno-teritorijalna jedinica, svi ondašnji jugoslavenski politički akteri bili su svjesni činjenice da se taj isti članak mogao iskoristiti i kao legalan pravni okvir za ukidanje Banovine Hrvatske i zaustavljanje državne reforme.

Sama Uredba o Banovini Hrvatskoj, na temelju koje se glinski kraj našao u okviru ove nove jugoslavenske banovine, bila je po sadržaju istovjetna Sporazumu Cvetković-Maček. Razlika je bila u tome što je Sporazum bio isključivo politički dogovor SDK-a, JRZ-a i kneza Pavla Karađorđevića, dok je Uredba dobila status ustavnog zakona, a time i pravni legitimitet. Stoga su sve odluke Sporazuma Cvetković-Maček bile pretočene u istovjetne odluke u Uredbi o banovini Hrvatskoj.²⁷ Posebna je zanimljivost tih dokumenata što njima granice Banovine Hrvatske nisu bile određene kao konačne, jer je drugom točkom Sporazuma bila ostavljena mogućnost da se Banovini Hrvatskoj nakon provedena plebiscita priključe još neki kotari, što se ponajprije odnosilo na kotareve i općine u kojima su Hrvati činili većinu, a nalazili su se u Dunavskoj, Vrbaskoj i Drinskoj banovini. Istodobno je srpskoj političko-teritorijalnoj jedinici u osnivanju ostavljena mogućnost da iz pet bivših kotareva Vrbaske i Drinske banovine, a koji su Sporazumom i Uredbom ušli u sastav Banovine Hrvatske izdvoje one općine u kojima su Srbi činili većinu.²⁸

Istoga dana kada je donesena Uredba o Banovini Hrvatskoj, knez Pavle je također na temelju čl. 116 proglasio Uredbu o proširenju propisa uredbe o Banovini Hrvatskoj na ostale banovine. Time je knez Pavle omogućio legalan pravni okvir za stvaranje slovenske i srpske jedinice po uzoru na Banovinu Hrvatsku.²⁹ Stoga ne čudi da je ubrzo na inicijativu Dragiše Cvetkovića u Srbiji pokrenut projekt stvaranja nove upravno-teritorijalne jedinice srpskoga naroda, nazvane Srpske zemlje. Po sadržaju taj je Nacrt bio gotovo istovjetan Sporazumu Cvetković-Maček, odnosno Uredbi o Banovini Hrvatskoj. Nova je jedinica trebala obuhvatiti prostor koji je ostao izvan granica Banovine Hrvatske, dakle cijelu Vrbasku, Drinsku, Zetsku, Moravsku i Vardarsku banovinu koje bi se ujedinjenjem pretvorile u oblasti Srpske zemlje.³⁰ Središte je nove jedinice trebalo biti Skoplje, a Beograd bi ostao glavnim gradom cijele države. Nacrt

Uredbe o organizaciji jedinice Srpske zemlje izradili su Đorđe Tasić, Mihailo Kostantinović i Mihailo Ilić,³¹ a bio je dovršen u ljeto 1940. Ipak, provedba je bila odgođena zbog agresije Italije na Grčku, u listopadu 1940., i širenja II. svjetskoga rata na Balkanski poluotok. Nacrt je imao četiri cjeline. U prvoj su bile određeni ime i teritoriji. U drugoj se nabrajaju ovlasti koje bi bile sa središnje vlasti prebačene na Srpske zemlje.³² U trećoj se određuje da zakonodavnu i izvršnu vlast u njoj provode "kralj i zajednički Sabor« preko "Zemaljskog saveta", svojevrsne vlade nove jedinice,³³ dok bi sudovi bili u nadležnosti te vlade. U četvrtoj se cjelini govori o njezine unutarnjem uređenju – podjeli na "upravne i samoupravne jedinice", odnosno oblasti s punom novčanom samoupravom. Oblastima bi upravljali "veliki župani", koji bi bili podložni "Zemaljskom savetu", a imenovani kraljevim ukazom.

SPORAZUM ILI NESPORAZUM?³⁴

Uspostavom Banovine Hrvatske i najavom stvaranja još dviju jedinica – slovenske i srpske – započeo je preustroj Kraljevine Jugoslavije iz unitarne u složenu državu. Premda su politički krugovi oko kneza Pavla u Beogradu i Mačeka u Zagrebu držali da će uspješna provedba ovog preustroja okončati hrvatsko pitanje kao najvažniji unutrašnjopolitički problem Kraljevine Jugoslavije, dogodilo se upravo suprotno, jer je Sporazum otvorio pitanje veličine teritorija srpske jedinice.

S obzirom da je Sporazum granice Banovine Hrvatske definirao kao privremene, njime nitko nije bio do kraja zadovoljan. Slovenci čabarskog kotara Banovine Hrvatske tražili su priključenje Dravskoj banovini. Hrvati kotara Štrigove u Međimurju tražili su odvajanje od Dravske banovine i priključenje Banovini Hrvatskoj, kao i Hrvati kotara Dvor te općina Zavalje i Ličko Petrovo Selo, koji su se još od 1929. nalazili u sklopu Vrbavske banovine. Ulaskom u sastav Banovine Hrvatske nije bio zadovoljan niti dio Srba koji su tražili izdvajanje kotareva s apsolutnom ili relativnom većinom iz sastava Banovine Hrvatske i njihovo priključenje Vrbavskoj, Drinskoj i Dunavskoj banovini te u konačnici srpskoj jedinici, dok se dio bosanskohercegovačkih muslimana zalagao za uspostavu Bosne i Hercegovine kao četvrte jedinice u granicama iz Austro-Ugarske.³⁵

Samim time, Sporazum je bio još jedan u nizu paradoksa u povijesti Jugoslavije. Premda izvorno zamišljen kao temelj za unutrašnjopolitičko stabiliziranje zemlje,

njime je u stvari započet proces njezine dezintegracije, pri čemu je bilo osnovno pitanje hrvatsko-srpskoga razgraničenja. Taj proces ponajviše se osjećao u pograničnim krajevima Banovine Hrvatske, a jedan od njih upravo je bio glinski kraj.

"SRBI NA POSAO"³⁶ ILI "SRBI NA OKUP"³⁷

Kao što je to bio slučaj u svim dijelovima Banovine Hrvatske, u kojima je srpsko stanovništvo imalo apsolutnu ili relativnu većinu, i u glinskome je kraju došlo među Srbima do podjele na pobornike i protivnike unutarjopolitičke reforme Kraljevine Jugoslavije, odnosno njezina pretvaranja iz unitarne u složenu državu.

POBORNICI REFORME

Pobornici reforme okupljali su se oko SDS-a, koalicijskoga partnera HSS-a još od 1927. Glavni je cilj SDS-a krajem 1930-ih i početkom 1940-ih bio postati vodeća politička stranka među Srbima zapadno od Drine, odnosno među "prečanskim Srbima", po uzoru na HSS među Hrvatima. Uspostava Banovine Hrvatske prijelomni je događaj u političkom životu stranke jer joj je omogućila da bez izbora i provjere stranačke snage na terenu, u suradnji s koalicijskim partnerom HSS-om krene u potpuno ostvarenje toga cilja.

Jačanje političkog utjecaja SDS-a započelo je još u prvim danima života Banovine Hrvatske, kada su u suradnji s HSS-om iskoristili unutarstranački sukob u JRZ-u, između Stojadinovićevih i Cvetkovićevih pristaša, za smjenjivanje političkih neistomišljenika iz banovinskih službi pod izgovorom preustroja nižih upravnih tijela. Prvi korak na tome putu bio je poduzet već prigodom sjedinjenja poslova Savske i Primorske banovine, kada je ban Ivan Šubašić 31. kolovoza 1939. raspustio sva gradska vijeća u sastavu Banovine Hrvatske te na njihovo čelo imenovao privremene upravitelje.³⁸ Potom su potkraj rujna 1939. počela premještanja i otpuštanja činovnika unutar odjela Banske Vlasti i njezine Ispostave u Splitu.³⁹ Ona su isprva bila uglavnom pojedinačna,⁴⁰ da bi donošenjem *Uredbe o službenim odnosima banovinskih službenika* 12. listopada 1939. ona dobila na masovnosti, jer su njome bili suspendirani svi službenici naslijeđeni iz Dunavske, Vrbaske, Dunavske i Zetske banovine, pod izlikom da će se njihov zaposlenički status rješavati naknadno i s provjerom.⁴¹ Usporedno su raspustili i sva općinska vijeća u tim kotarima.⁴² Zakon-

ski temelji za konačni administrativni obračun SDK-a s političkim neistomišljenicima bili su osigurani donošenjem *Uredbe o izmjenama i dopunama Zakona o općinama od 14. III. 1933. u pogledu općinskih službenika općina banovine Hrvatske od 12. III. 1940. te Naredbe o službenim odnosima općinskih bilježnika i blagajnika bana I. Šubišića od 12. III. 1940.* kojima su svi općinski bilježnici i blagajnici bili konačno podređeni Banskoj Vlasti Banovine Hrvatske, koja je u roku od tri mjeseca bila dužna preispitati njihove kvalifikacije i spremnost za obnašanje pojedinih dužnosti.⁴³ Također se ne smije zaboraviti niti *Uredba o premještanju školskih ravnatelja i kotarskih nadzornika.*⁴⁴

Iako masovnu čistku nepodobnih službenika potvrđuju i izvješća stranih diplomata, među kojima je posebno zanimljiva njemačka analiza unutarnje političke situacije u Kraljevini Jugoslaviji, u kojoj stoji da je “u Hrvatskoj banovini napustilo svoja mjesta 1 500 upravnih službenika, šumarskih inženjera, trgovačkih i industrijskih službenika i 800 nastavnika, svi srpske plemenske pripadnosti”⁴⁵, nisu svi službenici uključeni u tu brojku bili smijenjeni, već je bilo i onih koji su dragovoljno napustili svoje dotadašnje službe⁴⁶ ili su na osobni zahtjev bili premješteni u uprave drugih banovina, što im je kroz tisak bilo zamijerano.⁴⁷ Također valja uzeti u obzir i činjenicu da, unatoč tome što se Banska uprava hvalila kako je “ubrzan i rigorozno proveden postupak u disciplinskim krivicama općinskih službenika, kako bi što prije bili udaljeni iz službe oni, koji svojim radom oštećuju općinu, taj postupak često nije bio ni brz ni rigorozan.”⁴⁸

Da bi opravdala čistku političkih suparnika, banska se vlast koristila raznim opravdanjima. S jedne su strane otpuštanja opravdavana željom za uspostavljanjem manjega, jeftinijega i učinkovitijega činovničkog aparata,⁴⁹ a s druge smjenom korumpiranih službenika. Tako je Banska Vlast tijekom 1939. i 1940. slala na teren brojne komisije koje su provjeravale dotadašnje općinske proračune i financijsko poslovanje. Rezultati su bili poražavajući za nositelje vlasti, ali i za ugled bivših vladajućih stranaka Jugoslavenske nacionalne stranke (dalje JNS) i JRZ-a, kojima je najviše službenika stranački pripadalo. Gotovo su u svim općinama koje su komisije posjetile bile pronađene financijske zlouporabe i nemar u vođenju poslova.⁵⁰

Takav slučaj zabilježen je i u glinskom kraju.⁵¹ Iako je kotarski načelnik predložio smjenu u 6 od 9 općina glinskog kotara zbog financijskih zlouporaba ili nemara u

vođenju općinskih uprava, od čega je njih 5 bilo od 1936. u rukama JRZ-a (Glina, Maja, Banski Grabovac, Mali Gradac i Klasnić), a tek jedna pod vlašću SDK-a (Jukinac), 25. listopada 1939. iz Zagreba mu je naloženo da raspusti sve predložene općine izuzev općine Mali Gradac, što je načelnik istoga dana izvršio. Iako je imenovanje privremenih općinskih uprava za općinu Glinu bilo planirano za 31. listopada, za općine Banski Grabovac i Kraljevčani 3. studenoga, a za općine Maja i Klasnić za 4. studenoga, te su odluke provedene tek za općine Glinu, Klasnić, Maja i Jukinac.⁵² S obzirom da je glinska općina imala relativnu hrvatsku većinu, na njezino čelo postavljen je 1. studenoga 1939. HSS-ovac Franjo Brkić, dok su na čela općina Maja, Mali Gradac, Jukinac i Klasnić kao privremeni upravitelji postavljeni SDS-ovci jer su ove općine imale apsolutnu ili relativnu srpsku većinu.⁵³ Sva imenovanja u tim općinama bila su izvršena prema popisu sastavljenom “od funkcionera SDS-a u Zagrebu i Glini”⁵⁴

Prema izvještaju kotarskog načelnika, do smjene stare općinske uprave u općini Mali Gradac nije došlo jer se “vidjeniji pristalice SDS” Jovan Krnjaić i Mile Komljenović nisu mogli dogovoriti tko će od njih dvojice preuzeti privremenu vlast u toj općini.⁵⁵ S obzirom na taj sukob, ne čudi da se središnjica SDS-a odlučila u toj općini ne riskirati raskol imenovanjem jednoga od njih. No, u općini Banski Grabovac situacija je bila potpuno drugačija, i prema Srkanjcu, vrlo opasna za opću sigurnost glinskoga kraja.⁵⁶

Nakon vijesti o smjeni Đure Jekića, štićenika dr. Sužnjevića (predsjednik kotarske organizacije JRZ-a i član užeg glavnog odbora JRZ-a), oko 80 ljudi spriječilo je uvođenje u dužnost Stevana Ćorkovića, brata potpredsjednika glavnog odbora SDS-a Jovana Ćorkovića. Iako je kotarska organizacija SDS-a razmatrala opciju nasilnog uvođenja nove privremene uprave, dakle uz pomoć žandara, ili nametanje odluke autoritetom vlasti, od toga se odustalo jer je kotarski načelnik Sarkanjac smatrao da bi to “dovelo do težih posljedica, a možda i do vrlo teških, jer bi došlo do toga da bi se i krv prolila, bilo odmah bilo nešto kasnije”. Razlog njihova otpora leži u činjenici da “ni pod koju cijenu ne mogu dozvoliti, da na upravu dodje Ćorković Stevan niti jedan od njegovih pristalica, jer da su samostalci u velikoj manjini” te “da se vodi računa o željama Srba nesamostalaca u toj opštini, koji su u velikoj većini.”⁵⁷ S obzirom na razvoj događaja, kotarski načelnik Jovan Sarkanjac predložio je da se “vodi računa o željama Srba nesamostalaca u toj op-

štini, koji su u velikoj većini” te da se postojeća općinska vlast ne smjenjuje, već da se pričekaju već u to vrijeme najavljeni općinski izbori, što je bilo i učinjeno.

Problema je bilo i prilikom uvođenja privremene općinske uprave u općini Klasnić, gdje je prilikom primopredaje dužnosti u prostorije općine upalo na nagovor smijenjenog predsjednika općine Ilije Krkovića oko 80 ljudi te protestiralo zbog smjene starih općinskih dužnosnika i prigovaralo “da je novi privremeni pretsjednik Petrović Mile iz Brezova Polja kao i dvojica privremenih članova Miljević DMITAR i Radanović Djuro a privremeni član Resanović Aleksa da je iz Brubna pa da nije pravo da selo Klasnić, koje ima 492 birača dobije samo 2 člana privremene uprave a dva mala sela Brezovo Polje i Brubno da dobiju privremenog pretsjednika opštine i još tri privremena člana premda ova dva sela broje samo 311 birača”.⁵⁸ Problema je bilo i s kandidatima za novu općinsku upravu. Nakon što Nikoli Krkoviću nije bilo ponuđeno mjesto predsjednika privremene općinske već samo člana općinskoga vijeća, on je zajedno sa Stevom Milakarom odbio položiti zakletvu. Unatoč svim problemima, postavljanje nove općinske uprave bilo je izvršeno. Preostala dva mjesta bila su popunjena tek 17. siječnja 1940., kada su dužnost preuzeli Milan Pavić, član JRZ-a, te Petar Prusac, član JNS-a.⁵⁹

Dok su otpuštanja, premještanja i umirovljenja političkih protivnika SDS-a imale za svrhu razbiti logističku bazu njihovih političkih suparnika, donošenje odluke o zabrani održavanja zborova i manifestacija na području Banovine Hrvatske od 21. rujna do 10. studenoga 1939.,⁶⁰ imalo je cilj, s jedne strane, spriječiti politički rad onim suparničkim političkim aktivistima i simpatizerima čija egzistencija nije ovisila o Banskoj Vlasti, nego o središnjim institucijama Kraljevine Jugoslavije, posebice iz onih poslova koji su pri uspostavljanju Banovine Hrvatske bili ostavljeni središnjoj vladi,⁶¹ a, s druge strane, u kombinaciji s politikom otpuštanja, premještanja i umirovljenja, zastrašiti potencijalne simpatizere tih političkih ili društvenih organizacija da im se pridruže i na bilo kakav način uključe u politički život Banovine Hrvatske u doba, kada je ona doslovno postojala samo na papiru Sporazuma. Iako nemamo dokumente, koji bi svjedočili o učinku ove odluke na političku situaciju u glinskome kraju, na temelju iskustva s područja nekadašnje Primorske banovine možemo pretpostaviti da je ona i u glinskome kotaru išla na ruku smanjenja međunarodnih i političkih tenzija nastalih uspostavom Banovine Hrvatske.⁶²

Unatoč problemima u Klasniću i pretrpljenom porazu u Banskom Grabovcu, koji je svakako morao odjeknuti među stanovnicima glinskog kraja i šire, SDS je bez provedenih izbora ipak uspio privremeno osigurati vlast u 5 od ukupno 9 općina glinskoga kotara. Kako su se u rukama HSS u to vrijeme bile općine Bučica i Stankovac, u rukama SDK-a našao se gotovo čitavi glinski kotar.

Iako su SDS i HSS za opozicijskih dana imali česte prigovore na postojeći izborni zakon, poglavito na odredbu da je glasovanje javno (samim time nedemokratsko), oni su ga stupanjem na vlast u Banovini Hrvatskoj i Kraljevini Jugoslaviji zadržali i prema njemu odlučili provesti općinske izbore, zbog čega su došli pod udar kritike tiskovina njihovih političkih protivnika iz redova simpatizera protubanovinskog i protusporazumskog pokreta. Tako je *Nova srpska riječ* posebno zamjerila SDS-u što je dopustio zadržavanje javnoga glasovanja i zabranu glasovanja svim muškarcima mlađima od 24 godine, dok je najviše prigovora imala na način biranja glasačkih odbora, za čija su imenovanja bili zaduženi kotarski načelnici, o čijoj je preporuci ovisilo hoće li njima podređeni kotarski i općinski službenici, stavljeni odlukom bana Banovine Hrvatske na raspolaganje Banskoj Vlasti, zadržati svoju službu u tome kraju.⁶³ Čini se da je dužnosnike SDS-a optužba za antidemokratsko ponašanje i za lažiranje izbornih rezultata putem banovinskih službenika uznemirila jer su ubrzo krenula opravdanja da je taj izborni zakon, a posebno odredba o javnom glasovanju, bila donesena bez njih, kao i brojna imenovanja privremenih upravitelja, koje su, prema Krizmanovim riječima na sastanku delegata SDS-a s područja Ispostave Banske Vlasti u Splitu 5. svibnja 1940., također bila donesena bez njihova znanja.⁶⁴

Naravno da su takva opravdanja odmah iskoristili njihovi politički suparnici u dokazivanju svoje teze, da je ta stranka zapravo srpska organizacija HSS-a, koja je izdala srpski narod i njegove političke interese.⁶⁵ Uredništvo *Nove srpske riječi* ide i dalje u svojim optužbama, te izravno optužuje SDS da je provedbom svoje “protusrpske” politike postao političko opterećenje i samomu HSS-u, jer svojom politikom tjeraju banovinske Srbe u borbu protiv Banovine Hrvatske.⁶⁶ Slični stavovi o članovima SDS-a kao o “izdajnicima srpstva” bili su ponavljani i kada je dr. Svetozar Ivković bio postavljen za podbana banovine Hrvatske, uz obrazloženje da “pripadat kao Srbin od 1929. god. SDS znači prilagoditi se lično i načelno politici Hrvatske seljačke stranke”.⁶⁷

Iako su se SDS-ovci opravdavali da je odredba o javnome glasovanju bila donesena bez njihove suglasnosti, ona je nedvojbeno išla u njihovu korist, jer je SDS na taj način mogao izravno nadzirati tijek samoga glasovanja na općinskim izborima u svibnju i lipnju 1940. preko svojih stranačkih aktivista, koje je SDS preko Banske Vlasti postavio kao privremene upravitelje.⁶⁸

Veliku ulogu u afirmaciji SDS-a i politike Sporazuma u glinskom kraju imali su i pojedini svećenici Srpske pravoslavne crkve. Nasuprot djelovanju svojih kolega iz srijemsko-karlovačke, tuzlanske, mostarske ili zadarske eparhije, koji su bili simpatizeri ili nositelji pokreta pod krilaticom "Srbi na okup", njihove kolege iz gornjokarlovačke, banjalučke i pakračke eparhije bili su mnogo skloniji prihvaćanju procesa pretvorbe Kraljevine Jugoslavije iz unitarne u složenu državu, što se vidi i iz njihova političkoga djelovanja jer su oni, najčešće kao simpatizeri ili čak članovi SDS-a, sudjelovali u promociji nove politike Sporazuma među Banovinskim Srbima, o čemu jasno svjedoče brojni izvještaji kotarskih načelnika s područja Banovine, Korduna, Like i zapadne Slavonije, kao i novinski članci banovinskog tiska sklonog politici koju je zastupao i provodio SDK. Oni ne samo da su sudjelovali u tome poslu nego su neki od njih čak zauzimali vrlo visoke položaje u banovinskim tijelima, poput pravoslavnog svećenika Rajka Kokanovića, koji je kao hrvatski narodni zastupnik sudjelovao na prvoj sjednici Hrvatskog narodnog zastupstva, 29. kolovoza 1939. u Zagrebu, nakon uspostave Banovine Hrvatske.⁶⁹ Osim što je bio zastupnik, također je izabran za člana banskoga odbora za gospodarstvo, a s pravoslavnim svećenikom Dušanom Kecmanovićem iz Banje Luke za člana prosvjetnoga odbora.⁷⁰ Kokanović je još prije uspostave Banovine Hrvatske bio vrlo aktivan u promociji političke ideje o postizanju dogovora Hrvata i Srba, na što jasno upućuje izvještaj okučanskoga kotarskog načelnika o njegovu skupu u Okučanima.⁷¹ O potrebi jedinstva hrvatskih i srpskih seljaka te svih Hrvata i Srba Dušan Kecmanović ponovno je govorio 27. kolovoza 1939. prigodom kulturne priredbe, koju je na plemićkome gradu Zrinu u Banovini organizirao ogranak "Seljačkog kola".⁷² Da je Dušan Kecmanović bio jedan od najaktivnijih pravoslavnih svećenika u razvoju političke aktivnosti njegove stranke SDS-a, vidi se iz činjenice da je u Banjoj Luci osnovao Akcioni odbor SDS-a u Vrbaskoj banovini te bio izabran za njegova prvog predsjednika.⁷³ Na osnivačkoj skupštini je najavio da će među njegovim prvim ciljevima biti osni-

vanje SDS-ove organizacije. Svoje riječi s osnivačke skupštine Kecmanović je brzo pretvorio u djela jer *Nova riječ* brojnim člancima izvješćuje o SDS-ovskim političkim konferencijama u bihaćkom, prnjavorskom i dvorskome kotaru, koje vode, poput one u Kukovima u prnjavorskom kotaru, pravoslavni svećenici.⁷⁴ Njegov su primjer slijedili i drugi svećenici gornjokarlovačke i pakračke eparhije. Jedan od najaktivnijih u promociji politike Sporazuma bio je pravoslavni svećenik Danilo Podunavac koji je tijekom kolovoza i rujna 1939. održao niz sastanaka s banovinskim Srbima kao predstavnik SDS-a.⁷⁵

Zahvaljujući svim gore navedenim mjerama i radnjama, SDS je uz pomoć HSS-a osvojio na općinskim izborima u svibnju 1940. općine Glinu i Klasnić.⁷⁶ Iako je ova pobjeda udvostručila broj općina pod vlašću ovih stranaka u odnosu na općinske izbore iz 1936., SDS je zbog međusobne netrpeljivosti između lokalnih stranačkih prvaka, dr. iur. Čede Rajačića i Steve Gajića,⁷⁷ propustio priliku postati vodećom strankom među glinskim Srbima.

Kotarski načelnik pri tome je stavu ostao i nakon što je SDS na općinskim izborima uspio uz pomoć HSS-a potvrditi vlast u općinama Glina i Jukinac, a koje su od 1936. do listopada 1939. bile u rukama JRZ-a. Iako je položaj SDS-a u tome kotaru ocijenio zadovoljavajućim, on je smatrao "da je od kapitalne važnosti za SDS u ovom srezu, da SDS treba reorganizirati, uvesti red i čvrstu disciplinu. [...] Kada se SDS u ovom srezu bude postavila po reorganizaciji, uvedenoj čvrstoj disciplini na čvrste temelje [...], onda će se situacija za SDS u ovom srezu promijeniti u veliku korist SDS-a."⁷⁸

*

Među srpskim stanovništvom glinskoga kotara u pobornike Sporazuma ubrajaju se još članovi i pristaše JRZ-a, koji su od općinskih izbora 1936. pa sve do listopada 1939. obnašali vlast u čak sedam od devet općina. Premda je ova stranka u svojim redovima okupljala pripadnike svih naroda Kraljevine Jugoslavije, posebno Slovence i bosanskohercegovačke muslimane, u Banovini Hrvatskoj njezino su članstvo uglavnom činili pripadnici srpskoga naroda, pa je, uz SDS, bila najveća i najjača politička stranka među Srbima u Banovini Hrvatskoj.

Njihova čvrsta pozicija u glinskom kraju našla se po prvi put ozbiljno ugrožena nakon smjene Milana Stoja-

dinovića s mjesta predsjednika središnje vlade. Iako se u početku činilo da Stojadinović, kao predsjednik JRZ-a i najutjecajnija osoba u toj stranci, neće raditi probleme novoj JRZ-ovoj vladi, nakon objave vladine deklaracije 16. ožujka 1939., u kojoj je jasno naglašeno da je rješavanje hrvatskoga pitanja jedan od prioriteta Cvetkovićeve vlade, započela je podjela JRZ-a na Stojadinovićevu i Cvetkovićevu frakciju.⁷⁹ Nakon što je Cvetković u svojoj izjavi od 10. ožujka 1939. ponovio spremnost svoje vlade da u što kraćem vremenu postigne dogovor s Mačekom i SDK-om, on je već 14. ožujka 1939. prvi put bio napadnut od Stojadinovićeve frakcije JRZ-a, koja ga je putem govora JRZ-ova zastupnika Momčila Jankovića optužila za kršenje programskih zasada JRZ-a, koje su se temeljile na jugoslavenskom narodnom unitarizmu.⁸⁰ No unatoč pojedinim kritikama JRZ-ovih zastupnika, Stojadinović sa svojim pristašama nije radio većih problema Cvetkovićevj vladi sve do 8. svibnja 1939., kada su oni prvi put saznali za sadržaj propalih pregovora između Cvetkovića i Mačeka.⁸¹ Nakon što je Stojadinovićeva grupa spoznala da se pod politikom "priznavanja hrvatske individualnosti" zapravo mislilo na osnivanje zasebne političko-teritorijalne jedinice unutar Kraljevine Jugoslavije, pokrenuta je politička akcija skupljanja potpisa za interpelaciju Cvetkovićevj vladi, koja je i službeno bila predana s potpisima 20 senatora i 85 zastupnika 12. lipnja 1939.⁸² Nakon što je Milan Stojadinović s 19 zastupnika i najlojalnijih suradnika bio na sjednici predsjedništva stranke i vodstva stranačkog odbora u parlamentu isti dan isključen iz kluba zastupnika JRZ-a, njegova je frakcija samo dva tjedna poslije, 26. lipnja, javno predstavila osnivački odbor Nezavisnoga kluba narodnih poslanika JRZ-a, zbog čega ih je Glavni odbor JRZ-a na svojoj sjednici 9. srpnja 1939. izbacio iz JRZ-a, a za novoga predsjednika stranke izabrao Dragišu Cvetkovića.⁸³

Ovaj raskol imao je odjeka i u glinskomne ogranku JRZ-a, koji se također podijelio na dvije frakcije. Prvu od njih predvodio je dr. Đuro Sužnjević, član Glavnoga odbora.⁸⁴ Premda su njegove pristaše priznavale Sporazum, oni nisu bili zadovoljni jer središnjica stranke "o njima ne vodi računa kod raznih političkih poteza".⁸⁵ Drugu frakciju predvodio je Bogdan Ercegovac, narodni zastupnik. Iako je i ova frakcija podržavala Sporazum, odnosno nije se javno izjašnjavala protiv njega, već u prosincu 1939. ona se raspala na dva krila, od kojih je jedno bilo izrazito protusporazumski raspoloženo, o čemu ćemo nekoliko riječi kazati nešto kasnije.⁸⁶

Da bi spriječio daljnje cijepanje stranke, Cvetković je poduzeo niz koraka ne bi li među simpatizerima JRZ-a sačuvao utjecaj svoje frakcije. Prvi i najvažniji korak na tome putu bio je uspostavljanje svoje vlasti nad područnim ograncima JRZ-a na način da su neposlušni ili nevjerni dužnosnici kotarskih ili općinskih organizacija JRZ-a bili smijenjeni, a na njihovo su mjesto imenovani podobni dužnosnici.⁸⁷ No, dok je na prostorima Kraljevine Jugoslavije koji se nisu nalazili u sastavu Banovine Hrvatske Cvetković taj problem mogao riješiti vrlo jednostavno jer je za sva otpuštanja, premještanja ili umirovljenja državnih službenika bio izravno ovlašten kao predsjednik središnje vlade, takvu politiku nije mogao provoditi na prostorima Banovine Hrvatske jer je ona Sporazumom imala potpunu autonomiju u brojnim poslovima. Umjesto njega, čišćenje simpatizera Stojadinovićeve frakcije JRZ-a iz banskih službi Banovine Hrvatske obavili su SDS i HSS, koji su, prema srpskoj promidžbi i diplomatskim izvješćima, od uspostave Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. do održavanja općinskih izbora 18. svibnja 1940., otpustile, premjestile ili umirovile veliki broj službenika.⁸⁸ Da su to čišćenje Cvetkovićevi koalicijski partneri provodili uz prešutnu potporu samoga Cvetkovića, svjedoči činjenica da središnja vlada i JRZ nisu kod Mačeka ili Banske Vlasti sve do kraja 1939. ozbiljnije prosvjedovali. Tek je polovicom prosinca 1939. Cvetković uputio Mačeku pismo u kojem ga je obavijestio da je "posljednjih dana dobio veći broj pisama od mojih političkih prijatelja – Srba iz banovine Hrvatske. Svi se oni podjednako žale na jednu istu stvar, da je vlast banovine Hrvatske prema njima jako indiferentna pa čak i neraspoložena i da forsira Samostalnu demokratsku stranku."⁸⁹

Kao drugi korak u stabiliziranju pozicije JRZ-a na terenu, pa tako i u glinskom kotaru, Cvetković je najavio uspostavu srpske jedinice u Kraljevini Jugoslaviji, koja bi u svojim granicama okupila sve krajeve, koji su se nalazili istočno od Banovine Hrvatske.⁹⁰ Možemo pretpostaviti da je najavom uspostave srpske jedinice Cvetković s jedne strane želio riješiti stigme "izdajice srpstva", a s druge strane izbjeći konflikt sa svojim koalicijskim partnerima iz redova SDK-a, s obzirom da provedba ovog projekta ne bi povrijedila ni jednu točku postignutoga sporazuma sa SDK-om.

Treći korak u očuvanju političke snage JRZ-a na terenu bile su promjene granica i teritorija jedinica lokalne uprave na području Savske i Primorske banovine, u razdoblju od travnja do kolovoza 1939., upravo u vrijeme

kada su trajali intenzivni pregovori s Mačekom oko uspostavljanja hrvatske jedinice. Iako nema sumnje da je Cvetković ovim potezima želio na području buduće hrvatske banovine osigurati što više jedinica lokalne uprave sa srpskom relativnom ili apsolutnom većinom, ne bi li tako povećao izgleda svoje stranke na budućim izborima,⁹¹ većinu tih odluka Banska je Vlast Banovine Hrvatske anulirala novim promjenama granica jedinica lokalne uprave, kojima je pokušala osigurati hrvatsku (apsolutnu ili relativnu) većinu te u što većoj mjeri smanjiti potencijalne gubitke teritorija Banovine Hrvatske, s obzirom da je Sporazumom bila predviđena mogućnost izdvajanja pojedinih općina iz sastava Banovine Hrvatske s područja kotara Šid, Ilok, Derventa, Gradačac, Brčko, Travnik, Fojnica i Dubrovnik.

Četvrti korak bio je pokušaj okupljanja oko JRZ-a svih disidentskih frakcija na koje se raspala ta stranka nakon raskola u prvoj polovini 1939. Već samo financiranje tjednika *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi* pod vodstvom Vladimira Varićaka, jednog od osnivača udruženja Krajine, kao i izbor Radivoja Vorkapića, jednog od istaknutijih nositelja protubanovinske i protusporazumske velikosrpske politike pod krilaticom “Srbi na okup”, za predsjednika kotarske organizacije JRZ-a u kotaru Vrginmost, potvrđuje da je Cvetković ozbiljno pristupio rješavanju toga problema.⁹² Stoga ne čudi da je tijekom predizborne kampanje za općinske izbore u Banovini Hrvatskoj osnovao Akcioni odbor za općinske izbore u Banovini Hrvatskoj, čiji je glavni cilj bio stvoriti koordinaciju predizbornih aktivnosti svih onih srpskih stranaka ili udruga koje su djelovale među banovinskim Srbima, a čiji je glavni politički protivnik bio SDS. Ta je kampanja svoj politički zenit doživjela uoči samih izbora, kada je hrvatski tisak optužio JRZ za otvorenu suradnju s najvatrenijim nositeljima protubanovinskoga i protusporazumskoga pokreta pod krilaticom “Srbi na okup”, što je, razumljivo, opasno zaprijetilo raskidu političkoga saveza JRZ-a sa SDK-a.⁹³ Da su postojale snažnije političke veze između članova i simpatizera društva Krajine i JRZ-a, svjedoči i izvještaj glinskoga kotarskog načelstva od 16. ožujka 1940., u kojemu se nositelje pokreta “Srbi na okup” u tome kotaru opisuje ne samo kao članove društva Krajine, već i kao JRZ-ovce.⁹⁴

Unatoč suradnji s protusporazumskim grupama za općinske izbore, JRZ je na njima u odnosu na 1936. doživio izborni fijasko. Iako je Cvetković izborni poraz nastojao prikriti zbrajanjem rezultata svoje stranke i različitih “srpskih nezavisnih lista”,⁹⁵ ostaje činjenica da

je na općinskim izborima u Banovini Hrvatskoj JRZ samostalno osvojio tek 21 općinu od nekadašnjih 108 općina u kojima je do uspostave Banovine Hrvatske obnašao vlast.⁹⁶ No, na primjeru glinskoga kraja vidljivo je da se njegovo koketiranje sa sporazumskom politikom na jednoj i velikosrpskom ideologijom na drugoj strani dijelom doista isplatilo jer je njegova stranka uspjela sačuvati čak četiri općine glinskoga kotara (Klasić, Maja, Mali Gradac i Banski Grabovac) od nekadašnjih sedam u kojima su obnašali vlast, a samim time uspješno anulirati promidžbu svojih bivših stranačkih kolega, koji su sa Srpskom nezavisnom listom osvojili tek općinu Kraljevčani.

PROTIVNICI REFORME

Političku prazninu nastalu raspadom JRZ-a te unutarstranački sukob unutar glinskoga ogranka SDS-a, koji je paralizirao rad ove stranke na terenu, kao i incidente pripadnika Hrvatske seljačke zaštite,⁹⁷ iskoristili su protivnici politike federalizacije Kraljevine, koji su, uz podršku dijela pravoslavnog svećenstva, promovirali među glinskim Srbima protusporazumsku politiku pod krilaticom “Srbi na okup”.⁹⁸

Jedan od najaktivnijih nositelja takve politike bili su članovi i simpatizeri zagrebačkog društva “Krajina – udruženje za kulturno i privredno podizanje naroda” (dalje: Krajina). Ovo društvo osnovali su 10. veljače 1939. u Zagrebu u restauraciji *Varoška pivnica* Stevan S. Kalember (predsjednik društva), Stevo Stojanović, dr. Vladimir Varićak, dr. Petar N. Gjurić, Lazar Jakšić, Dušan Žestić, inž. Stanko Kliska, Bogdan B. Miletić, dr. Luka Marić, Jovan Milojević, ing. Dragomir Subotić i Mihajlo Sadžak.⁹⁹

Iako je društvo u svojim pravilima kao osnovnu zadaću odredilo rad “na zaštiti i unaprjeđenju kulturno-prosvjetnih, moralnih i privrednih interesa naroda “ koji će se provoditi osnivanjem ili pomaganjem kulturno-prosvjetnih, sportskih, gospodarskih i viteških udruženja”, što će nastojati “ostvariti popularnim javnim predavanjima i raspravama o svim kulturno-prosvjetnim, socijalnim i gospodarskim pitanjima”, kao i pomaganjem svake inicijative i akcije “koja bi se poklapala sa zadatkom udruženja”,¹⁰⁰ njihov stvarni cilj bilo je osnivanje nove političko-teritorijalne jedinice Kraljevine Jugoslavije pod nazivom Krajina, koja bi u svojim granicama obuhvaćala 25 kotareva iz Savske, Primorske i Vrbaske banovine sa srpskom većinom.¹⁰¹

Nakon osnutka Krajine, kao najvažniji zadatak toga društva postavilo se organiziranje mreže njezinih kotarskih ogranaka. Iako je ono imalo podršku vladajućeg JRZ-a, čini se da društvo nije u početku svojega djelovanja imalo snažnije političko uporište među Srbima s područja Savske, Primorske i Vrbasko-banovine jer je do uspostave Banovine Hrvatske ono uspjelo osnovati svoje ogranke tek u tri kotara.¹⁰² Iako nema dvojbe da su ogranke željeli osnovati u svim kotarima koji su, prema njihovom programu, trebali ući u sastav Krajine, čini se da ih je brzo postizanje dogovora između Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka te brza uspostava Banovine Hrvatske iznenadila, a otpuštanje njihovih članova i simpatizera iz službe Banske Vlasti privremeno usporilo u daljnjem razvoju njihove političke djelatnosti među banovinskim Srbima. No, nakon početnoga šoka izazvanog tim političkim događajima i nakon što je sama Banska Vlast u prvih nekoliko mjeseci jasno pokazala kako će se ophoditi sa svojim političkim neistomišljenicima, početkom studenoga 1939. bili su stvoreni svi preduvjeti za pokretanje nove političke akcije *Krajine* među banovinskim Srbima. Budući da više nisu imali vremena za osnivanje kotarskih ogranaka, krajišnici su pristupili osnivanju regionalnih ogranaka (akcijski odbori) na području Like, Korduna, Banovine, zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije.¹⁰³

Iako ne postoji niti jedan dokument, koji bi čvrsto svjedočio da su svi politički nositelji politike odvajanja srpskih kotara iz Banovine Hrvatske i njihova pripajanja Vrbaskoj, Drinskoj ili Dunavskoj banovini bili članovi društva *Krajina*, njihov identični politički cilj, potom potpuno istovjetan obrazac organiziranja regionalnih akcijskih odbora, uzak vremenski okvir u kojem su osnovani akcijski odbori te istovjetnost sadržaja rezolucija koje su s osnivačkih skupština akcijskih odbora bile upućivane srpskoj javnosti u Banovini Hrvatskoj i u Jugoslaviji, ide u prilog tome te se ne može u potpunosti isključiti. Toga su bili svjesni i njihovi suvremenici, koji su redom nositelje ovih akcija dovodili u vezu s društvom *Krajina*.¹⁰⁴

*

Prvi akcijski odbor na području Banovine (Banije) osnovali su u Glini 2. ili 3. prosinca 1939. pod radnim nazivom "Sastanak Srba Krajišnika" članovi i simpatizeri društva *Krajina* s područja glinskoga i petrinjskoga kotara.¹⁰⁵ Na skupu održanom pod predsjedavanjem dr.

Stevana Brankovića, javnoga bilježnika, zatraženo je ujedinjenje "srpskih" kotareva Banovine Hrvatske s Vrbaskom banovinom i najavljeno je održavanje novog sastanka u Glini na kojemu bi trebali sudjelovati predstavnici svih kotareva s područja Banovine, odnosno delegati kotareva Vojnić, Vrginmost, Glina, Petrinja i Kostajnica.¹⁰⁶ Uz Brankovića se u izvještaju kao vođe ove akcije spominju još i "Gligorije Živković, srpski pravoslavni prota iz Bačuge, staro radikal" te "Jovan Obrenović, pravoslavni svećenik u Velikim Šušnjarima".¹⁰⁷ Prema izvještaju kotarskoga načelnika, "ova je akcija u samom narodu naišla na priličan prijem, ali svakako ne na takav i u takvom opsegu kako su to pokretači želili i očekivali."¹⁰⁸ Drugi akcijski odbor na području Banovine (Banije) osnovan je u Vrginmostu 10. prosinca 1939. pod predsjedanjem Marka Samardžije i Marka Crevara, pod radnim nazivom "Konferencija Srba iz srezova Vrginmost-Vojnić, Petrinja, Glina i Kostajnica".¹⁰⁹

Iako su članovi i simpatizeri obaju akcijskih odbora u stranačkom smislu većim brojem pripadali Stojadinovićevoj frakciji JRZ-a,¹¹⁰ jedina razlika između njih bila je ta da su pokretači akcije u kotaru Vrginmost prije ulaska u JRZ bili članovi JNS-a.¹¹¹ No, to nije bila jedina razlika između tih odbora. Za razliku od rezolucije Akcijskog odbora "Srba Krajišnika" iz Gline koji su se u njoj otvoreno založili za odvajanje srpskih kotara iz Banovine Hrvatske i njihovo pripojenje Vrbaskoj banovini, osnivači Akcijskog odbora "Srba iz srezova Vrginmost-Vojnić, Petrinja, Glina i Kostajnica" izbjegli su spominjanje toga cilja, već su u svojoj rezoluciji isključivo iznijeli kritiku Sporazuma zbog načina na koji je on proveden, kao i svoje glavne zamjerke prema politici koju su provodile stranke SDK-a od dolaska na vlast u Banovini Hrvatskoj. Razloge takvoga političkog djelovanja tog akcijskog odbora treba tražiti u činjenici da njegovo vodstvo nije željelo svojim političkim stajalištima dati Banskoj Vlasti bilo kakvu izliku kojom bi se ova mogla poslužiti kao povodom za kazneno gonjenje izdavača te rezolucije. No, ono što je posebno zanimljivo jest činjenica da je ta rezolucija sadržajem gotovo istovjetna sadržaju rezolucije Akcijskog odbora Like i Korduna.¹¹²

Možemo pretpostaviti da je postojanje dvaju akcijskih odbora na području Banovine i njihovo rivalstvo u stjecanju političke potpore na osnovi gotovo istovjetnih političkih planova moglo među Srbima s toga područja stvoriti zbrku. Da je takva pretpostavka vrlo vjerojatna, svjedoči sastanak tih dviju skupina već 31. prosinca 1939. u Glini¹¹³, na kojemu je stvoren zajednički "Akcio-

ni odbor Banije”.¹¹⁴ Značajni angažman u organiziranju ovoga akcijskog odbora imali su Nine Navala, paroh iz Gline, te Dušan Klipa, paroh iz Starog Sela, koji su od strane petrinjskoga kotarskog načelnika bili prokazani kao članovi JRZ-a te kao nositelji protubanovinskog pokreta u Petrinji.¹¹⁵ Iako je glinski kotarski načelnik izvijestio Bansku Vlast da je on taj sastanak bio zabranio te da se zbog toga on nije održao, potvrdio da je do njega ipak došlo te da je glinski kotarski načelnik bio previše siguran u vlastiti politički autoritet i snagu u tome kotaru, nalazimo u izvješću petrinjskoga kotarskog načelnika, koje ne samo da potvrđuje održavanje toga sastanka i osnutak zajedničkoga “Akcionog odbora Banije” nego i dokazuje da su njezini sudionici svoje političke stavove u novoj rezoluciji donesenoj na tome sastanku ujednačili sa stajalištima rezolucije “Akcionog odbora Like i Korduna”. Ujednačavanje sadržaja rezolucije “Akcionog odbora Banije” prema rezoluciji “Akcionog odbora Like i Korduna” nedvosmisleno potvrđuje politički autoritet senatora dr. Petra Zeca¹¹⁶ u oblikovanju politike u ime društva Krajina, kao i činjenicu da je glavni nositelj protubanovinske i protusporazumske aktivnosti među banovinskim Srbima toga kraja upravo društvo Krajina.¹¹⁷

Gotovo istodobno osnivanje akcijskih odbora na području Like, Korduna, Banovine, zapadne Slavonije i sjeverne Dalmacije te istovjetnost sadržaja njihovih rezolucija nedvojbeno govore u prilog tezi da je Krajina potkraj prosinca 1939. otpočela proces ujedinjavanja svojih članova i pristaša u jedinstvenu organizaciju, odnosno u jedinstveni akcijski odbor.¹¹⁸ Ujednačavanje političkoga stava “Akcionog odbora Banije” s političkim stavom “Akcionog odbora Like i Korduna” bio je samo prvi korak na putu njihova ujedinjenja, koje je bilo po svojoj prilici izvršeno na skupu u Ogulinu između 1. siječnja 1940. i 14. ožujka 1940.¹¹⁹ Pretpostavku da je na skupu u Ogulinu bilo izvršeno ujedinjenje krajiških akcijskih odbora temeljimo tek na izvještajima načelnika petrinjskog i okučanskog kotara, koji potvrđuju da su na tom sastanku, uz predstavnike ličkih, kordunskih i banovinskih akcijskih odbora, odnosno kotara s tih područja, sudjelovali i predstavnici Srba zapadne Slavonije, odnosno okučanskog kotara. Ono što je zanimljivo u vezi s tim sastankom jest činjenica da kotarski načelnici Petrinje i Okučana donose vijesti o održavanju toga zbora, dok ogulinski kotarski načelnik javlja da na području njegova kotara nisu bile zapažene nikakve aktivnosti nositelja pokreta među Srbima pod parolom “Srbi

na okup”.¹²⁰ O velikim očekivanjima od toga skupa posebno svjedoči izvještaj načelnika kotara Otočac u kojem se jasno kaže da su članovi JRZ-a iz redova srpskog naroda očekivali “...oživljavanje akcije nakon zbora u Ogulinu, što je do sada otpalo”.¹²¹

O istodobnom ujedinjenju svih akcijskih odbora društva Krajine svjedoči niz istih akcija, koje na različitim područjima Banovine Hrvatske teku gotovo istovjetno, poput akcije skupljanja potpisa protusporazumski raspoloženih Srba za odvajanje kninskoga i benkovačkoga kotara iz sastava Banovine Hrvatske pod vodstvom bivšega ministra Nike Novakovića-Longa¹²² i njegova brata Vlade Novakovića,¹²³ te akcije skupljanja potpisa protusporazumski raspoloženih Srba za odvajanje gospičkog kotara iz sastava Banovine Hrvatske, koju su u tome kotaru provodili simpatizeri dr. Petra Zeca.¹²⁴ Ono što je zanimljivo jest činjenica da su tu krajišku akciju novinari *Hrvatskoga dnevnika* izravno povezali s akcijom koju je na području kninskoga i benkovačkoga dijela Dalmacije provodio dr. Niko Novaković-Longo. Štoviše, Novaković je već u članku Save Kosanovića, koji je ovaj objavio u povodu osnutka toga društva još u veljači 1939, bio označen kao njezin član.¹²⁵ Da je Novakovićeva grupa djelovala pod vodstvom senatora Petra Zeca i društva Krajina, neposredno nam govori i izvještaj Odjela za unutrašnje poslove Banske Vlasti od 13. IV. 1940., u kojem se kaže da je politička aktivnost protubanovinskoga i protusporazumskoga pokreta pod parolom “Srbi na okup” opažena u Lici i u sjevernoj Dalmaciji pod vodstvom dr. Petra Zeca.¹²⁶

Osim vijesti o koordiniranosti akcija nositelja protubanovinskoga i protusporazumskoga pokreta pod parolom “Srbi na okup”, koja se provodila na području Like i sjeverne Dalmacije pod vodstvom senatora dr. Petra Zeca i društva Krajina, dokaz da je to društvo politički “pokrilo” gotovo čitavu Banovinu Hrvatsku pruža nam i istodobni pronalazak knjižice *Srbima banovine Hrvatske* na području kotara Knin i Vrginmost,¹²⁷ kao i istodobna pojava letka *Srpski seljački narode* na području kotara Orahovica i Vrginmost uoči općinskih izbora u Banovini Hrvatskoj.¹²⁸ Da je te letke i knjižicu proizvelo društvo Krajina, potvrđuje nam njihov sadržaj, koji se u programskom smislu gotovo savršeno poklapa s programom toga društva iz 1939., ali i s političkim tezama koje je društvo Krajina objavljivalo preko rezolucije “Akcionog odbora Like i Korduna” i “Akcionog odbora Banovine”, kao i preko pisanja političkih tjednika *Srpske riječi* i *Nove srpske riječi*.

Unatoč snažnoj promidžbi i zabrinutosti Banske Vlasti Banovine Hrvatske širenjem ovog pokreta među banovinskim Srbima, o čemu svjedoči veliki izvještaj o njegovoj aktivnosti te znatan broj prijavljenih tzv. srpskih nezavisnih lista pod kojima su se nalazili nositelji pokreta „Srbi na okup“, oni su na općinskim izborima doživjeli poraz.¹²⁹ O tome ponajbolje svjedoči njihov rezultat u glinskom kotaru, u kojem su uspjeli osvojiti tek općinu Kraljevčani.

ZAKLJUČAK

Sporazumska politika u glinskom kraju gotovo da i nije podijelila srpsko biračko tijelo, što nam jasno pokazuju izborni rezultati za općinske izbore u svibnju 1940. Na njima je SDK osvojio tek 2 općine (miješane općine Glina i Jukinac), JRZ je potvrdio vlast u četiri općine (Klasnić, Maja, Mali Gradac i Banski Grabovac), „Srpska nezavisna lista“ osvojila je jednu općinu (Kraljevčani), dok se u hrvatskim općinama glinskoga kotara (Bučica i Stankovac), koje su se još od 1936. nalazile u rukama HSS-a, izbori nisu proveli. S obzirom da su u općinama Glina i Jukinac, koje je osvojila SDK-a, Srbi i Hrvati imali podjednake udjele u ukupnom broju, možemo pretpostaviti da je pobjeda SDK-a u njima bila do-

brim dijelom ostvarena zahvaljujući glasačima HSS-a, a ne zaslugama SDS-a.

Na temelju rezultata ovih izbora možemo zaključiti da je većina Srba glinskoga kotara podržavala oportunističku politiku Cvetkovićeve JRZ-a. S jedne strane nju je obilježavala podrška opstojnosti Banovine Hrvatske i Kraljevine Jugoslavije, a s druge strane zagovaranje stvaranja tzv. male velike Srbije. Za razliku od njih, tek je manji dio srpskoga stanovništva glinskoga kotara, što uključuje i dio pravoslavnog svećenstva toga kraja, nastupao s pozicije otvorenog negiranja pripadnosti glinskoga prostora Banovini Hrvatskoj.

Premda su većinsko povjerenje glinskih Srba na općinskim izborima dobile SDS i JRZ, dakle stranke koje su podržavale politiku federalizacije Kraljevine Jugoslavije uspostavom hrvatske, srpske i slovenske jedinice, pobjeda nositelja protusporazumske i protubanovinske politike pod krilaticom „Srbi na okup“ u općini Klasnić te različiti ekscesi pripadnika Hrvatske seljačke zaštite ili srpskih civila u suradnji sa žandarima, jasno nam svjedoče o urušavanju hrvatsko-srpskih odnosa u glinskom kraju za Banovine Hrvatske, što je za II. svjetskoga rata kulminiralo tragičnim i masovnim zločinima ustaša nad srpskim stanovništvom.

PRILOG 1.¹³⁰

REZOLUCIJA

Srbi sreza Glinskoga i Petrinjskog, Banovine Hrvatske, ostaju vjerni podanici Njegova Veličanstva Kralja Petra II, sina Mučenika kralja Ujedinitelja i unuka Velikog Kralja Oslobođioca, davno u Kordunu i Baniji poznatog Petra Mrkonjića.

Pet vjekova se je Srpski narod borio za današnju moćnu i veliku Kraljevinu Jugoslaviju, te je milione najboljih svojih sinova žrtvovao, dok nije mačem i oružjem u ruci izvojevao Ujedinjenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca. Za ovu veliku, moćnu i nedjeljivu Kraljevinu Jugoslaviju je svoj život položio i naš najveći ratnik, vođa mučenik Kralj Ujedinitelj, čije su posljednje riječi bile: „ČUVAJTE MI JUGOSLAVIJU“.

Poštujemo principe slobode, bratstva, sloge i jedinstva, ali tražimo, da su prava i dužnosti za sve građane Jugoslavije jednaka i ne dozvoljavamo, da se Srbi zapostavljaju Hrvatima, a još manje, da su Srbi narod II. reda u Jugoslaviji, već tražimo da su u svakom pogledu ravnopravni sa braćom Hrvatima.

Tražimo, da nam se nanese nepravda uklone i da se Srbi činovnici vrte na predjašnja svoja mjesta i položaje, da nam se vrte natrag pretsjednici i odbornici srp.

opština, koji su voljom naroda zadnjih izbora izabrani, a sada su bez razloga smenjeni, jer imadu ostati na svojim dužnostima sve do novih izbora, kad će volja naroda imati i opet da odluči.

Sporazum sklopljen između g.g. Cvetkovića i Dr. Mačeka i ako treba da dobije privolu slobodno izabrane narodne skupštine, među srpskim narodom svih krajeva, pobudilo je veliko negodovanje, jer je pripojio Banovini Hrvatskoj čisto Srpske krajeve, a budući po stanovištu Dr. Mačeka mi nismo jedan narod, kao što su ispovijedali najveći umovi među Srbima i među Hrvatima, nego smo dva naroda i prema tome i pravda i interes Srba iz ovih krajeva zahtijevaju, da se srezovi od Jasenovca do Knina sa apsolutnom srpskom većinom pripoje srpskoj jedinici.

Srbi sreza Glinskog i Petrinjskog su uvjereni, da ovom svojom rezolucijom tumače osjećaje i želje svih Srba, banovaca i Kordunaša, koji su uvijek dokazivali, da svoje poštuju, a tudje ne diraju, pa su i sada spremni, da se svim silama bore za održavanje Srpske nacije i očuvanje jedinstva i krvlju stečene Kraljevine Jugoslavije.

PRILOG 2.¹³¹

KONFERENCIJA SRBA IZ SREZOVA VRGINMOST-VOJNIĆ, PETRINJA, GLINA I KOSTAJNICA

održane u Vrginmostu 10 decembra ov. g. posle saslušanih izvještaja o unutrašnjoj političkoj situaciji donosi sledeću:

REZOLUCIJU

I. Uredbom o ustrojstvu banovine Hrvatske stavljeno je pod upravu Banske vlasti u Zagrebu 15 srezova sa apsolutnom Srpskom većinom i oko jedan milion Srbskog stanovništva. Prenosom kompetencija sa centralne vlade u Beogradu na Bansku vlast u Zagrebu Srbi ovih krajeva isključeni su iz učešća u upravljanju javnim i narodnim poslovima.

II. Način na koji se zaključeni sporazum sprovodi u Srpskim krajevima banovine Hrvatske pokazuje da se

ide za odvajanjem Srba proklamovanjem poznatog pravila podeli pa vladaj, a da se istovremeno raznim izjavama pokušava u javnosti stvoriti uvjerenje da su Srbi u banovini Hrvatskoj zadovoljni sa postojećim političkim stanjem.

III. Ističući potrebe grupisanja svih Srba u jedan srpski narodni pokret najenergičnije protestujemo.

1. Protiv nezakonitog raspuštanja slobodno izabranih Srpskih opštinskih veća i tražimo da se odmah raspišu

opštinski izbori ili da se raspušteni odbori uvedu u svoje ranije dužnosti, u koliko ovo ne bi bilo moguće tražimo da se nova opštinska veća imenuju iz većine, a ne iz manjine, koja ne predstavlja raspoleženje naroda.

2. Protestujemo protiv progona Srba činovnika i tražimo da se odmah isprave sve učinjene nepravde. Naravno osuđujemo postupanje sa nižim činovnicima, koji nemaju dovoljno zaštite i koji su najmanje odgovorni za pogreške ranijih režima u našoj državi.

3. Protestujemo protiv zloupotrebe koje se vrše sa podelom hrane namjenjene ishrani siromašnih krajeva i naglašavamo, da se uverenje i savest slobodnog ne može

kupiti za vagon kukuruza pa makar najljuća glad vladala u Srpskim krajevima banovine Hrvatske.

4. Tražimo raspuštanje gradjanske i seljačke zaštite koja vrši nasilje nad Srpskim stanovništvom i čije je postojanje pored žandarmerije i vojske štetno i nepotrebno.

S obzirom na gore iznesene nepravde i na politiku koju Banska Vlast vodi prema Srpskom narodu izjavljujemo da ćemo se protiv ovakove politike složno svim svojim snagama boriti, ostajući verni državnom i narodnom jedinstvu i dinastiji Karadjordjevića i velikoj i moćnoj Kraljevini Jugoslaviji.

PRILOG 3.¹³²

PREGLED IZBORNIH REZULTATA OPĆINSKIH IZBORA IZ SVIBNJA 1940. PO OPĆINAMA BANOVINE HRVATSKE (IZVOD ZA GLINU I VRGINMOST)

Kotar	Općina	SDK	SDS	JRZ	DS	Zemljoradnici	"srpske nezavisne liste"
Glina	Glina	•					
	Jukinac	•					
	Klasnić			•			
	Kraljevčani						•
	Maja			•			
	Mali Gradac			•			
	B. Grabovac			•			
Vrginmost	Bović						• ¹³³
	Čemernica Topusko	•		•			
	Vrginmost			•			
	Lasinja						• ¹³⁴

¹ Budući da bi rasprava o razlikama u tumačenju procesa uspostave Banovine Hrvatske između suvremene hrvatske i srpske historiografije prešla okvire zacrtane u ovome radu, o tome vidi opširnije: Vasilije Đ. KRESTIĆ, Slobodan Jovanović o Hrvatima u srpsko-hrvatskim odnosima, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 1997., br. 56, 125-136.; Branka ŠIMUNOVIĆ, "Nacionalna misija Matice srpske u stvaranju Banovine Hrvatske", *Zbornik Matice srpske za istoriju*, Novi Sad 1999., 59-60, 125-137; Mira RADOJEVIĆ, "Srpsko-hrvatski spor oko Bosne i Hercegovine i Vojvodine u periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslavije", u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, Zagreb 1999., 2, 325-339; Veljko Đ. ĐURIĆ, "Prilozi za istoriju Srba u Banovini Hrvatskoj 1939.-1941. godine", u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, Zagreb 2002., 7, 229-246; Sonja DUJMOVIĆ, Srpsko građanstvo Bosne i Hercegovine pre-

ške za istoriju, Novi Sad 1999., 59-60, 125-137; Mira RADOJEVIĆ, "Srpsko-hrvatski spor oko Bosne i Hercegovine i Vojvodine u periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslavije", u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, Zagreb 1999., 2, 325-339; Veljko Đ. ĐURIĆ, "Prilozi za istoriju Srba u Banovini Hrvatskoj 1939.-1941. godine", u: *Dijalog povjesničara – istoričara*, Zagreb 2002., 7, 229-246; Sonja DUJMOVIĆ, Srpsko građanstvo Bosne i Hercegovine pre-

ma Sporazumu Cvetković-Maček, *Tokovi istorije*, 2005., br. 1/2, 54–69.; Suzana LEČEK, „Slavonski Brod i uspostava Banovine Hrvatske 1939.“, *Scrinia slavonica*, Slavonski Brod 2005., 5, 229–253; Krešimir REGAN, „Političko djelovanje Krajine 2007b u Banovini Hrvatskoj“, *Historijski zbornik*, Zagreb 2007., 60, 179–213; Krešimir REGAN, „Djelovanje Jugoslavenske radikalne zajednice u doba Banovine Hrvatske (1939.–1941.)“, *Studia lexicographica*, Zagreb 2007., 1, 217–254; Krešimir REGAN, „Djelovanje Jugoslavenske nacionalne stranke u Banovini Hrvatskoj“, *Kolo, časopis Matice hrvatske*, Zagreb 2007., 4, 108–125; Krešimir REGAN, „Srpski kulturni klub i Banovina Hrvatska“, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb 2008., 40, 2, 397–424; Suzana LEČEK, „Narodni poslanik Hrvatske seljačke stranke i njegov kotar - primjer osječkog odvjetnika Stjepana Hefera“, *Scrinia slavonica*, Slavonski Brod 2008., br. 8., 999–1032; Krešimir REGAN „Djelovanje Srpske pravoslavne crkve na području Banovine Hrvatske“, u: *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*, zbornik radova, Zagreb 2009., 249–278; Vasilije Đ. KRESTIĆ, Velikohrvatske pretenzije na delove Vojvodine, *Istraživanja*, 2009., br. 20, 127–143.; Krešimir REGAN, „Politička situacija u Dubrovačkom primorju uoči i nakon razgraničenja Banovine Hrvatske sa Zetskom banovinom“, u: *Hrvatsko–crnogorski dodiri/crnogorsko–hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*. Zbornik radova, Zagreb 2009., 531–556; Saša MARKOVIĆ i Snežana BESERMENJI, „Odnos Srpskog kulturnog kluba prema strukturi stanovništva Vojvodine“, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 131, 2010., 329–337; Krešimir REGAN, „The Serbina Orthodox Church and Croatian independence – Activity in the Banate of Croatia“, *Review of Croatian History*, 6 (2010) 1, 2010., 85–104; Sofija BOŽIĆ, „Hrvatsko pitanje i jugoslovenstvo na stranicama časopisa Vidici (1938–1940)“, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, vol. 7, 2010., 17–29; Krešimir REGAN, „Ocjena sporazuma Cvetković-Maček i oficirskog puča 27. ožujka 1941.“, u: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Zagreb 2011., 211–236; Franko MIROŠEVIĆ, „Političko opredjeljivanje birača kotara Dubrovnik 1931.–1940.“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 1, 2011., 137–154.

² Iako su u glinskom kraju postojali članovi i simpatizeri drugih stranaka i udruga, koje su u svom članstvu također okupljale velik broj Srba, poput Jadranske straže ili Narodne odbrane, u ovoj raspravi nisu razmatrane jer nisu bitno utjecale na političke događaje. Također nije posebno razmatran ni HSS jer su njegova politička stajališta i djelatnost obrađene zajedno sa SDS-om kao dio politike Seljačko-demokratske koalicije, kao ni četnička udruženja. Zanimanje je gotovo isključivo usmjereno prema istraživanju političkoga djelovanja SDS-a i JRZ-a, koje su od 1939. do 1941. bile dvije najjače stranke sa srpskom većinom u članstvu i vodstvu u glinskom kraju, te na političku djelatnost društva Krajine i dijela svećenstva Srpske pravoslavne crkve

koje su djelovale pod krilaticom “Srbi na okup”, ali i na politički rad stranaka UO-a (Glavni odbor Narodne radikalne stranke, Demokratska stranka i Zemljoradnička stranka) i JNS-a.

³ BANOVINA, *Hrvatska enciklopedija* 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999., 600–601.

⁴ *Prethodni rezultat popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine u Kraljevini Jugoslaviji*, Beograd 1931., Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije; *Godišnjak Banske Vlasti Banovine Hrvatske 1939 - 26. VIII. - 1940*, br. I, Zagreb 1940., Tisak Zakladne tiskare Narodnih novina (Zagreb), 304–305; Stjepan SRKULJ i Josip LUČIĆ, *Hrvatska povijest u dvadeset pet karata, prošireno i dopunjeno izdanje*, Zagreb 1966., 101; Franjo MARIĆ, *Pregled pučanstva Bosne i Hercegovine između 1879. i 1995. godine*, Zagreb 1996., Katehezijski salezijanski centar, 115.

⁵ *Godišnjak Banske Vlasti Banovine Hrvatske 1939 - 26. VIII. - 1940*, br. I., 304.

⁶ Političko-pravni naziv za Kraljevinu Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju kao jedinstveno državno i političko tijelo, koji se u svakodnevnom životu uvriježio od XIX. st.

⁷ Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka* 2, Zagreb 1959., 272–273.

⁸ Vidovdanski ustav i podjela Kraljevine SHS na oblasti nije samo negirala hrvatsku državnost, već je jednako tako negirala i srpsku te crnogorsku državnost.

⁹ Vladko MAČEK, *Memoari*, Zagreb 1992, 122; Bogdan KRIZMAN, “Osvrt na biografiju Vlatka Mačeka“, *Jugoslavenski istorijski časopis*, vol. 2, 1964., 62–70; Ljubo BOBAN, “Sastanak Vlatka Mačeka s knezom Pavlom (u studenome 1936.) i Milanom Stojadinovićem (u siječnju 1937.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 2, 1970., 187–200.

¹⁰ Blok narodnog sporazuma sklopili su 8. X. 1937. u ime SDK-a Vladko Maček (HSS) i Adam Pribićević (SDS), a u ime UO Jovan Jovanović (ZS), Ljubo Davidović (DS) i Aca Stanojević (Glavni odbor RS-a). O tome vidi opširnije: Ljubo BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd 1965., štamparsko poduzeće Kultura, 185–186; Ljubo BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke, 1928–1941.*, Zagreb 1974., (Liber), 291; Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb 1983., 20; Drago ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj*, Zagreb 1991., 132; Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije/Hrvatski pogled*, Zagreb 1998., 189.

¹¹ Lista Bloka narodnog sporazuma s nositeljem Vladkom Mačekom osvojila je 1 364 524 glasova (44,90 %), a lista Jugoslavenske radikalne zajednice s nositeljem Milanom Stojadinovićem 1 643 783 glasova (54,09 %).

¹² Lj. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941.*, sv. 2, 9–11; Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. 2, Zagreb 1993., 243–245; H. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije/Hrvatski pogled*, 202.

- ¹³ Talijanski ministar vanjskih poslova Galeazzo Ciano nudio je Mačeku uspostavu neovisnog hrvatskog kraljevstva koje bi personalnom unijom stupilo u državni savez s Kraljevinom Italijom s kojom bi imalo zajedničke vanjske poslove te obranu. Tu je ponudu Mačeku u Zagreb prenio hrvatski arhitekt Amadeo Carnelutti, Cianoov osobni izaslanik, koji se s Mačekom sastao 29. listopada 1938. i 18. svibnja 1939. O tome vidi opširnije: Jacob HOPTNER, *Jugoslavija u krizi 1943–1941.*, Rijeka 1972., 159–160; Ivanka REBERSKI, “Carnelutti Amadeo”, *Hrvatski biografski leksikon*, 2., Zagreb 1898., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 594–595; Vladko MAČEK, *Memoari*, 128–129; Krešimir REGAN, “Kraljevina Hrvatska i Tomislav II.”, *Državnost*, vol. 3, 63–79; K. REGAN, isto, 64; Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939. – 1942.*, Zagreb 2000., 38–40.
- ¹⁴ F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. 2, 252–257.
- ¹⁵ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), Fond br. 37, fasc. br. 2, jedinica opisa br. 11, Predmet: Geografska karta Jugoslavije s označenim teritorijama na kojima treba provesti plebiscit po zahtevima Vlatka Mačeka i Dragiše Cvetkovića; Knez Pavle Karađorđević kraljevski namesnik 1934 – 1941 (katalog izložbe), Beograd 2007, Arhiv Srbije i Crne Gore, 32.
- ¹⁶ LJ. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, 185–186
- ¹⁷ LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, sv. 2, 61.
- ¹⁸ LJ. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, 187.
- ¹⁹ LJ. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, 160; LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, sv. 2, 62; Stjepan ŠLABEK, *Banovina Hrvatska/povijesno-pravni pristup*, Kutina 1985., 19–20; V. MAČEK, *Memoari*, 13–133; F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. 2, 262–265; Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941. – 1950.* Zagreb 1996., 13.
- ²⁰ U ovlasti Banovine Hrvatske bili su preneseni poslovi poljoprivrede, trgovine, industrije, šuma, rudnika, građevina, socijalne politike i narodnog zdravlja, tjelesnog odgoja, pravde, prosvjete i unutarnje uprave, a za financiranje tih poslova Banovini Hrvatskoj dana je potrebna financijska samostalnost iz autonomnih prihoda. Na središnjoj vladi ostali su vanjski, vojni i sigurnosni poslovi te oni poslovi, koji su osiguravali jedinstveni gospodarski i novčarski sustav. *Godišnjak* 1940: 297.
- ²¹ *Godišnjak Banske Vlasti Banovine Hrvatske 1939 – 26. VIII. – 1940*, 297.
- ²² “Banovina Hrvatska u brojkama”, *Hrvatski dnevnik*, 29. VIII. 1939., 2–3. (*Hrvatski dnevnik*, 29. VIII. 1939., 2–3; Vladimir PAVLIKOVIĆ, *Banovina Hrvatska: politička, administrativna i ekonomska struktura*, Zagreb 1939., 77–78.
- ²³ V. PAVLIKOVIĆ, isto, 76–77.
- ²⁴ Istočna Slavonija, zapadni Srijem, Bosanska Posavina, zapadna Slavonija i virovitička Podravina, Banovina, Kordun, Lika i kontinentalni dio sjeverne i srednje Dalmacije (Ravni kotari, Bukovica, Kninska krajina te zapadni dijelovi Cetinske krajine).
- ²⁵ F. ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka*, sv. 2. Zagreb 1959., 293–300.
- ²⁶ “U slučaju rata, mobilizacije, nereda i pobune, koje bi doveli u pitanje javni poredak i sigurnost države ili kada su do te mere uopšte ugroženi javni interesi, Kralj može, u tom izuzetnom slučaju, ukazom narediti da se privremeno preduzmu sve izvanredne neophodno potrebne mere u celoj Kraljevini ili u jednom njenom delu nezavisno od ustavnih i zakonskih propisa. Sve izuzetno preduzete mere podneće se naknadno narodnom predstavništvu na suglasnost.” *Zbirka zakona* 1939: 3.
- ²⁷ *Zbirka zakona*, uredba i naredba Banovine Hrvatske objavljenih do prosinca 1939. Zagreb 1939., Tisak Zakladne tiskare Narodnih novina u Zagrebu, 14–17.
- ²⁸ *Godišnjak Banske Vlasti Banovine Hrvatske 1939 – 26. VIII. – 1940*, 657–658.
- ²⁹ *Zbirka zakona*, uredba i naredba Banovine Hrvatske objavljenih do prosinca 1939., 701, *Službene novine*, 18. IX. 1939, vol. 212:1
- ³⁰ LJ. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, 412–418; Branko PETRANOVIĆ i Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslovenski federalizam, ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata*, I, 1914–1943., Beograd 1984., Prosveta; F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv. 2, 287.
- ³¹ S Ivom Krbećem, prvim podbanom Banovine Hrvatske, oni su bili autori Uredbe o Banovini Hrvatskoj. O tome opširnije: Branko PETRANOVIĆ i Momčilo ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918/1988, tematska zbirka dokumenta*, 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1988. Izdavačka radna organizacija „Rad“, 299; F. TUĐMAN, isto.
- ³² Poslovi poljoprivrede, trgovine, industrije, šuma, rudnika, građevina, socijalne politike i narodnog zdravlja, tjelesnog odgoja, pravde te školstva i unutrašnje uprave.
- ³³ Najvjerojatnije bi to tijelo funkcioniralo istovjetno Banškoj Vlasti Banovine Hrvatske.
- ³⁴ “Sporazum ili nesporazum”, *Srpski glas*, 1. II. 1940., br. 12, 1.
- ³⁵ Adnan JAHIĆ, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme Monarhističke Jugoslavije (1918–1941)*. Zagreb 2010., Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju : Islamska zajednica u Hrvatskoj, Medžlis Islamske zajednice; Zlatko HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.–1941.*, Zagreb 2012., Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar; Islamske zajednice.

³⁶ “Srbi na posao!”. *Srpska štampa*, 10. II. 1940, br. 4, 4.

³⁷ Krilatica koju je u javnosti pustio Srpski kulturni klub u “momentu kada je ideja centralizma sporazumom između Cvetkovića i Mačeka bila sasvim ugrožena...” i kada se “strah za budućnost i potpuno nezadovoljstvo uvuklo među centraliste, gotovo samo Srbe, koji su ovu promjenu u državi vrlo teško podnijeli.” (S. DUJMOVIĆ, *Srpsko građanstvo Bosne i Hercegovine prema Sporazumu Cvetković-Maček*, 2, 54-69.); Krešimir REGAN, “Srpski kulturni klub i Banovina Hrvatska”, *Časopis za suvremenu povijest*, 40 (2008) 2, 397-424.

³⁸ HDA, Banovina Hrvatska. Predsjednički ured Bana. Inv. br. 23 282/1939. Predmet: Raspust gradskih vijeća.

³⁹ “Imenovanja povjerenika u općinama”. *Hrvatski dnevnik*, 29. IX. 1939., 5; “Razmještaj upravno-političkih činovnika na području banske Vlasti u Splitu”. *Ibid.*; “Derventa i Gradačac očišćeni od glavnih eksponenata Stojadinovićeve vlade”. *Hrvatski dnevnik*, 28. IX. 1939., 3.

⁴⁰ “Raspuštena gradska vijeća”. *Hrvatski dnevnik*, 1. IX. 1939., 5.

⁴¹ “Uredba o službenim odnošajima banovinskih službenika”, *Narodne novine*, 19. X. 1939., br. 247, 1.

⁴² HDA, Banovina Hrvatska. Odjel za unutrašnje poslove. Inv. br.: 16 089/1939. Predmet: Gradačac srez - prijedlog raspusta općinskih odbora.

⁴³ “Uredba o izmjenama i dopunama Zakona o općinama od 14. III. 1933. u pogledu općinskih službenika općina banovine Hrvatske od 12. III. 1940”. *Narodne novine*, 16. III. 1940., br. 63, 1.; “Naredba o službenim odnosima općinskih bilježnika i blagajnika bana I. Šubašića od 14. V. 1940.”, *Narodne novine*, 15. V. 1940, br. 108.; 2.

⁴⁴ “Uredba o premještanju školskih ravnatelja i kotarskih nadzornika”. *Hrvatski dnevnik*, 28. V. 1940., 5.

⁴⁵ B. PETRANOVIĆ i M. ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918/1988, tematska zbirka dokumenta* 430-432; LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928-1941*, 2, 151.

⁴⁶ “Ostavke u Gradskoj štedionici zagrebačkoj. Čitavi upravni i nadzorni odbor Gradske štedionice općine grada Zagreba dao je kolektivnu ostavku”. *Hrvatski dnevnik*, 29. IX. 1939., 5.

⁴⁷ “Osnivanjem Banovine Hrvatske epidemično se među činovnicima Srbima pojavila želja za premještajima izvan ove banovine. Ne samo oni koji su premiješteni po potrebi službe ili su stavljeni centralnoj vladi na raspoloženje nego ostali, makar ovi bili rođeni u ovim krajevima, žele premještaj naročito u Dunavsku banovinu. Ovakva pojava ne može se drugačije okategorisati već kao intelektualni kukavičluk”. “Intelektualna slabost”. *Slavonija*, 25. X. 1939, br. 32, 1.

⁴⁸ Suzana LEČEK, “Borba Hrvatske seljačke stranke za općinsku samoupravu 1936. – 1939.”, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 3, 2008., 229.

⁴⁹ S. LEČEK, “Borba Hrvatske seljačke stranke za općinsku samoupravu 1936. – 1939.”, 999 – 1032.

⁵⁰ HDA. Banovina Hrvatska. Predsjednički ured bana. Inv. br.: 78 830/II-4-939. Predmet: Gračac - razrješenje predsjednika općine i članova općinske uprave; *Ibid.* Inv. br.: 80 394-I-3-1939. Predmet: Šidski Banovci-općina - razrješenje predsjednika općine i članova općinske uprave; *Ibid.* Inv. br.: 80 393-I-3-1939. Predmet: Batrovci općina - razrješenje predsjednika općina i članova općinske uprave; *Ibid.* Inv. br.: 25 046/1939. Predmet: Sresko načelnštvo u Slavonskome Brodu-postavljanje činovnika; *Ibid.* Inv. br.: 31 176/1939. Predmet: Sušac-postavljanje povjerenika. *IBID.* Inv. br.: 3 903/1939. Predmet: Slavonska Požega-raspust gradskog vijeća. *Ibid.* Inv. br.: 3 879/1939. Predmet: Kostajnica-Crnojević Ljuban, predsjednik općine - tužba; HDA. Banovina Hrvatska. Odjel za unutrašnje poslove. Inv. br.: 16 089/1939. Predmet: Gradačac srez-prijedlog raspusta općinskih odbora; “Raspuštena općinska vijeća”, *Srijemski Hrvat*, 24. II. 1940., br. 9, 2.

⁵¹ HDA, fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Općinski izbori Glina, Inv. br. 222. Predmet: Opština Klasnić, predsjednik opštine i članovi opštinske uprave ne vrše uredno svoje dužnosti, razrješenje.

⁵² HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br.: 6275. Predmet: Sresko načelstvo u Glini izvještava Bansku Vlast o razrješenju dužnosti predsjednika općinske uprave u općinama Banski Grabovac, Kraljevcani, Maja, Klasnić i Glina; HDA. Fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Općinski izbori Glina, Inv. br. 222. Predmet: Klasnić općina, razrješenje predsjednika općine i članove općinske uprave; ISTO, Predmet: Opština privremena uprava u Maji i Klasniću, uvođenje u dužnost, izvještaj.

⁵³ HDA, fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Općinski izbori Glina. Inv. br. 222. Predmet: Opštinska privremena uprava u Maji i Klasniću, uvođenje u dužnost – izvještaj.

⁵⁴ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6043. Predmet: Sresko načelstvo u Glini šalje banskoj vlasti izvještaj o političkoj situaciji u Kraljevcanima.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ HDA, fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Općinski izbori Glina. Inv. br. 222., Predmet: Izvještaj Steve T. Rakića, pomoć. perovodje v.r. o uvođenju u dužnost privremenih općinskih uprava u Maji i Klasniću.

⁵⁹ HDA, fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Općinski izbori Glina. Inv. br. 222. Predmet: Opština Klasnić, postavljanje dvojice članova privremene opštinske uprave.

- ⁶⁰ "Dozvoljeno održavanje javnih skupština". *Srijemski Hrvat*, 18. XI. 1939., br. 1, 3.
- ⁶¹ Tu se ponajprije misli na vojne i redarstvene snage te na narodne zastupnike s područja Banovine Hrvatske, čiji mandat nije mogao biti poništen samim činom uspostave te nove jugoslavenske upravno-teritorijalne jedinice.
- ⁶² Prema izvještaju o političkoj situaciji i raspoloženju naroda Ispostave Banske Vlasti u Splitu 16. listopada 1939., "stišavanju političkih strasti doprinijela je mnogo i zabrana održavanja zborova i manifestacija a i držanje prvaka svih političkih stranaka, koji su uočili potrebu reda i mira, ne samo u interesu državne zajednice, obzirom ne samo na političku situaciju u zemlji, nego i uopće međunarodnu situaciju u svijetu." HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Predmet: Izvještaj o političkoj situaciji i raspoloženju naroda. Izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 16. studenoga 1939.
- ⁶³ "Opštinski izbori u Srbi u Hrvatskoj", *Nova srpska riječ*, 25. IV. 1940., br. 3, 3.
- ⁶⁴ "Zar i dr. Krizman huška". *Nova srpska riječ*, 9. V. 1940., br. 5, 3.
- ⁶⁵ "Gdje su bili samostanci kad se stvarala uredba o javnom glasanju na opštinskim izborima". *Nova srpska riječ*, 2. V. 1940., br. 4, 2.
- ⁶⁶ "Samostanci, narodno jedinstvo, ujedinjenje i sporazum." *Nova srpska riječ*, 25. IV. 1940., br. 3, 4.
- ⁶⁷ Citat iz novinskoga članka Ljube Jurkovića „Postavljanje g. dr. Svetozara Ivkovića za podbana banovine Hrvatske“ u *Srpskom ognjištu* 1. III. 1941.; Čedomir VIŠNJIĆ, *Srbi u Hrvatskoj/anotirana bibliografija*. Zagreb 2000., Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, 269.
- ⁶⁸ "Opštinski izbori u Srbi u Hrvatskoj". *Nova srpska riječ*, 25. IV. 1940., br. 3, 3.
- ⁶⁹ "Sjednica Hrvatskog narodnog zastupstva", *Nova riječ*, 31. VIII. 1939., br. 142, 5.
- ⁷⁰ "Izbor banskih odbora", *Nova riječ*, br. 142, 31. VIII. 1939., 6.
- ⁷¹ HDA, fond: HR-HDA-1353 (Grupa VI). Građanske stranke. Inv. br. 1388. Br. 20294. Predmet: Politički sastanak / dogovor / pristaša b.S.D.S. u Okučanima dana 23. IV. 1939.
- ⁷² HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5539. Predmet: Kostajnica sresko načelništvo, politička situacija za mesec august- Izvještaj kotarskog načelstva Kostajnice od 5. IX. 1939.
- ⁷³ "Kretanje SDS u Vrbaskoj Banovini", *Nova riječ*, 2. XI. 1939., br. 151, 6.
- ⁷⁴ "Kretanje SDS", *Nova riječ*, 14. XII. 1939., br. 157: 6; „Sastanci i skupštine“, *Nova riječ*, 21. XII. 1939., br. 158, 11.

- ⁷⁵ HDA, fond: HR-HDA-1353 (Grupa VI). Građanske stranke. Inv. br. 1389. Br. 42559. Predmet: Podunavac Danilo prota i predsjednik SDS-a iz Pakraca prijavljuje konferenciju S.D.S. u Bučju 3. IX. 1939. – Izvještaj kotarskog načelstva u Pakracu od 31. VIII. 1939.; IBID. Inv. br. 1389. Br. 43129. Predmet: Podunavac Danilo prota i predsjednik SDS-a iz Pakraca održao konferenciju u Bučju 3. IX. 1939. – Izvještaj kotarskog načelstva u Pakracu od 4. IX. 1939; HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5464. Predmet: Pakrac, srez, izvještaj o političkoj situaciji u mesecu augustu 1939. – Izvještaj kotarskog načelstva u Pakracu od 1. IX. 1939; IBID. Inv. br. 5464. Predmet: Tromjesečni izvještaj o radu opšte uprave – Izvještaj kotarskog načelstva u Pakracu od 2. X. 1939.
- ⁷⁶ HDA, fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Iv. br. 222. Predmet: Općinski izbori Glina 1936.
- ⁷⁷ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5728. Predmet: Politička situacija u srezu glinskom (9. XII. 1939).
- ⁷⁸ HDA, fond: Grupa XXIII. Izbori u Kraljevini Jugoslaviji. Inv. br. 222., Predmet: Općinski izbori – izvještaj.
- ⁷⁹ Milan STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt*, Rijeka 1970., Otokar Keršovani, 524–525 i 598.
- ⁸⁰ LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941.*, 2, 10-19.
- ⁸¹ Isto, 50.
- ⁸² LJ. BOBAN, *Sporazum Cvetković-Maček*, 245–246; LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941.*, 2, 57–59.
- ⁸³ Izbačeni zastupnici JRZ-a tek su 22. I. 1940. osnovali novu stranku pod nazivom Srpska radikalna stranka. Kako je Milan Stojadinović i dalje bio glavna smetnja Dragiši Cvetkoviću u potpunome stjecanju političkoga povjerenja članova i pristaša JRZ-a, on ga se je u travnju 1940. odlučio zauvijek riješiti. Dana 19. IV. 1940. dao ga je uhititi i staviti u kućni pritvor izvan Beograda, u kojemu je ostao sve do 18. III. 1941. O tome opširnije: Isto, 247; M. STOJADINOVIĆ, *Ni rat ni pakt*, 587; LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941.*, 259–260; F. TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, sv 2, 298.
- ⁸⁴ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6043, Predmet: Sresko načelstvo u Glini šalje banskoj vlasti izvještaj o političkoj situaciji u Kraljevčanima.
- ⁸⁵ Isto.
- ⁸⁶ Isto; B. PETRANOVIĆ i M. ZEČEVIĆ, *Jugoslavija 1918/1988, tematska zbirka dokumenta*, 2. izmjenjeno i dopunjeno izdanje, 430–432; LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941.*, 2, 151.
- ⁸⁷ "Odluke mesnog odbora naše stranke u Karlovcu". *Samouprava*, 17. VII. 1939., br. 1023, 2; "Odluke mesnog od-

bora naše stranke u Osijeku”. *Samouprava*, 20. VII. 1939., br. 1026, 3; “Reorganizacije stranke u Đevdeliji.” *Samouprava*, 25. VII. 1939., br. 1030, 2; Grupa XXI. Politička situacija. Inv. br. 5539. Predmet: Kostajnica, sresko načelstvo, politička situacija za mesec august 1939. – Izvještaj kotarskog načelstva Kostajnice od 5. X. 1939. Održavanje izborne skupštine JRZ-a kostajničkog kotara 5. VIII. 1939); HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5637. Predmet: Mjesečni izvještaj kotarskog načelstva Vrginmosta o političkoj situaciji za mesec listopad 1939. (Održavanje izborne skupštine JRZ-a vrginmostskog kotara 28. X. 1939.); HDA, fond: HR-HDA-155 Banovina Hrvatska. Kabinet Bana. Opći spisi kabineta bana Banske Vlasti Banovine Hrvatske. Inv. br. 22 076. Predmet: Gornji Vakuf, prijava održanja konferencije JRZ.

⁸⁸ “Zašto kriti istinu”, *Srpska riječ*, 29. II. 1940., br. 5, 2.

⁸⁹ LJ. BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941.*, 2, 198.

⁹⁰ B. PETRANOVIĆ i M. ZEČEVIĆ, *Jugoslovenski federalizam, ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata*, I, 569–570.

⁹¹ Cvetković je prilikom pregrupiranja jedinica lokalne uprave svoju pažnju usmjerio na one općine i kotare u kojima su Srbi činili znatni udio u ukupnome broju stanovništva, nadajući se da će tim administrativnim promjenama granica i teritorija uspjeti zadržati JRZ-ovu političku većinu. Među prvim takvim poslovima bilo je osnivanje okučanskog kotara nastalog izdvajanjem istočnih dijelova novskog kotara, južnih dijelova pakračkog kotara te zapadnih dijelova novogradiškoga kotara. Zahvaljujući spajanjem općina Dragalić, Medari, Okučani, Rajić i Stara Gradiska, taj je novi kotar imao apsolutnu srpsku većinu. Taj je posao nastavio i tijekom srpnja 1939., kada je iz sastava vukovarskog kotara izdvojio općinu Stari Jankovci i pripojio je vinkovačkom kotaru, potom kada je iz kotara Vrginmost izdvojio lasinjsku općinu i pripojio je pisarovinskom kotaru te kada je iz sastava vojničkog kotara izdvojio općinu Barilović i pripojio je karlovačkome kotaru, pa su, prema Pavlakoviću, “u kotaru Vojnić ostali gotovo sami pravoslavni žitelji”. O tome vidi: HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5575. Br. 4120/1939. Predmet: Tromjesečni izvještaj o radu opće uprave za mesec jul, august i septembar 1939. sreskog načelstva u Okučanima; V. PAVLIKOVIĆ, *Banovina Hrvatska: politička, administrativna i ekonomska struktura*, 76; KRAJINA, *Krajina – Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama*, Zagreb 1939., 12.;

V. Pavlaković, isto; “Uredba o promeni područja Sreza Vojnić i Karlovac” i “Uredba o promeni područja Sreza vukovarskog i vinkovačkog”; *Godišnjak Banske Vlasti Banovine Hrvatske 1939 – 26. VIII. – 1940.*, 698.

⁹² O vezama između JRZ-a i Krajine biti će više govora u idućem poglavlju.

⁹³ “JRZ je riješila, da će ona još raspiriti nezadovoljstvo sa sporazumom, samo da zadrži svoje pozicije, zauzete po diktaturi. U Beogradu u vladi sporazuma, u Zagrebu u opoziciji protiv sporazuma. Zato je i osnovala svoj organ (Nova srpska riječ), koji je odmah počeo s najvećim huškanjem. JRZ je htjela, da mjerodavnim faktorima pokaže da parola “na okup Srbi” pali samo pod zastavom JRZ, a da zato ne treba nikakve koncentracije, ne treba ni drugih skupštinskih izbora, jer ova zastupa većinu Srba.” *Nova riječ* o koncentraciji i općinskim izborima”, *Obzor*, 24. V. 1940, br. 118, 3.

⁹⁴ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

⁹⁵ “Poslije opštinskih izbora u banovini Hrvatskoj. *Samouprava* o opštinskim izborima”. *Nova srpska riječ*, 30. V. 1940, br. 8, 4.

⁹⁶ “Rezultati općinskih izbora u Hrvatskoj”. *Hrvatski dnevnik*, 22. V. 1940., 5–6; “Naknadni ispravci rezultata opšt. izbora”, *Nova srpska riječ*, 6. VI. 1940, br. 9, 5; “Politika o općinskim izborima”. *Hrvatski dnevnik*, 25. V. 1940., 5; “Rezultati naknadnih općinskih izbora u Hrvatskoj”. *Hrvatski dnevnik*, 28. V. 1940., 5; “Rezultati općinskih izbora u mješovitim općinama banovine Hrvatske”. *Hrvatski dnevnik*, 29. V. 1940., 5; “Rezultati općinskih izbora od nedjelje”. *Hrvatski dnevnik*, 4. VI. 1940., 1; “Značajni rezultati općinskih izbora u derventskom kotaru”. *Hrvatski dnevnik*, 5. VI. 1940., 5; Dušan PLENČA, *Kninska ratna vremena 1850–1946/Knin-Drniš-Bukovica-Ravni kotari*, Zagreb 1986., Globus, 135.

⁹⁷ Najveći incident HSZ-a, koji je prijetio da se pretvori u ozbiljan obračun između dijela Hrvata i Srba glinskog kraja dogodio se 9. XI. 1939., kada je oko tristotinjak pripadnika ove organizacije na inicijativu svojih članova iz sela Male Soline spremalo na napad na srpsko selo Jamu jer je “neko od članova HSZ navodno proneo vest među narodom, da su ovi seljaci otišli u Glinu po oružje, koje će dobiti kod sreskog načelstva”. HDA, fond: HR-HDA-1353 (Grupa VI). Građanske stranke. Inv. br. 2064. Predmet: Nezakoniti rad članova HSZ u selu Maloj Solni izveštava (glinski kotar). Izvještaj Savskog žandarmerijskoga puka od 15. XI. 1939. Odjeljak za državnu zaštitu Banske Vlasti Banovine Hrvatske.

⁹⁸ Krilaticom „Srbi na okup“ se u hrvatskoj historiografiji već pomalo kolokvijalno označava protusporazumski i protubanovinski pokret osobito raširen među pripadnicima srpskog naroda s područja Banovine Hrvatske te Vrbske, Drinske i Dunavske banovine krajem 1930-ih i početkom 1940-ih.

⁹⁹ HDA, fond: HR-HDA-1353 (Grupa VI). Građanske stranke. Inv. br.: 2970. Predmet: Krajina udruženje za kul-

turno-prosvjetno unapređenje naroda. S obzirom da osnivači Krajine nisu bili poznati široj javnosti, u zagrebačkoj *Novoj riječi* objavljeno je nekoliko informacija o njima. "Ljudi su se pitali ko to vodi, a pokretači su se krili. Da ne bi bilo zabune, ipak treba objaviti imena onih koji su potpisali pravila. Ovo su oni: Stevo Stojanović, rodom Ličanin, po zanimanju upravitelj Agrarnih zajednica u Zagrebu, kandidat na svim izborima diktature; Stevo Kalember, porijeklom Ličanin; Dr. V. Đurić, porijeklom Kordunaš, po zanimanju profesor univerziteta. To je znameniti "gospodin iz automobila" u kalendaru "Seljačkog kola" ove godine; biv. radikal; M. Sadžak, porijeklom Banovac, zanimanje policijski činovnik; Dr. Luka Marić, porijeklom Banovac, zanimanjem profesor univerziteta (kad je vidio u što je zapleo, povukao je svoj potpis i nije više "Krajišnik"); Ing. Dragomir Subotić, porijeklom Srijemac, činovnik Saveza srp. zemlj. zadruga; presađen Krajišnik itd. Biv. radikal; Bogdan Miletić, porijeklom Srijemac, činovnik Saveza srp. zemlj. zadruga i on presađen. Biv. radikal; L. Jakšić, porijeklom Ličanin, inače sveštenik u Zagrebu; Dr. Vladimir Varićak, porijeklom Ličanin, inače advokat. Biv. radikal; Jovo Milojević, porijeklom Slavonac, zanimanje učitelj u Zagrebu, znameniti Jugoslaven iz šestog januara. Presađeni Krajišnik; Žestić, porijeklom Slavonac, zanimanjem brijač iz Zagreba, poznati jugoslavenski soko, i presađeni Krajišnik." "Oko Krajine/ Perjanice Krajine", *Nova riječ*, 30. III. 1939, br. 120., 9.

¹⁰⁰ Taj članak *Pravila* bio je doslovno primijenjen u slučaju glinskog kotara, kada je 3. XII. 1939. u Glini održana konferencija članova i simpatizera društva Krajina koji su pod predsjedanjem dr. Stevana Brankovića donijeli rezoluciju u kojoj su zatražili da se svi kotari od Jasenovca do Knina s apsolutnom srpskom većinom odvoje od Banovine Hrvatske. Vidi: HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

¹⁰¹ Prema osnivačima društva, Krajina je trebala u svojim granicama obuhvatiti s obje strane bivše bosansko-hrvatske granice kostajnički, petrinjski, glinski, vrgomoski, vojnički, slunjski, korenički, udbinski, donjolapački, gračački, otočački, dubički, bosanskonovski, dvorski, bosanskokrčki, cazinski, bihački, bosanskopetrovački, ključki, sanski, kninski i benkovački kotar te znatan dio ogulinskog kotara.

¹⁰² Ono je prvu podružnicu osnovalo 1. V. 1939. u Korenici, drugu podružnicu 28. VI. 1939. u Petrinji, a treću podružnicu u Glini 8. VII. 1939. U Hrvatskome državnome arhivu to su dosada jedino dokumentima potvrđeni ogranci toga društva na području Savske banovine, odnosno na području kasnije Banovine Hrvatske. HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br.

5531. Predmet: Političke prilike i događaji u mjesecu aprilu 1939. god. – Izvještaj kotarskog načelstva u Korenici od 1. V. 1939.; HDA, fond: HR-HDA-1353 (Grupa VI). Građanske stranke. Inv. br. 2881. Br. 3314. Predmet: Krajina udruženje za kulturno i privredno podizanje sela, osnutak mjesne organizacije u Petrinji; HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5507. Predmet: Tromjesečni izvještaj o radu opšte uprave za tromjesečje srpanj, kolovoz i rujan 1939.

¹⁰³ U radu se rabi termin akcijski odbor za sve krizne stožere koje su protubanovinski i protusporazumski politički raspoloženi Srbi osnivali na cijelome teritoriju Banovine Hrvatske. Iako su se na nekim područjima Banovine Hrvatske upravo tako zvali (dakako u obliku "akcioni odbor"), kao što je to bio slučaj s Likom, Kordunom ili bosanskom Posavinom, potpuno iste organizacije protusporazumski i protubanovinski raspoloženi Srba na drugim prostorima Banovine Hrvatske zvale su se sasvim drugačije, o čemu najbolje svjedoči primjer sjeverne Dalmacije, gdje se je krizni stožer sjevernodalmatinskih Srba zvao "Komisija spasa Srba sjeverne Dalmacije". KRAJINA, *Krajina – Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama*, 3–6.

¹⁰⁴ "Osnivanje društva Krajina", *Nova riječ*, 2. III. 1939., br. 116: 2; "Pozadina akcije samozvanih "krajišnika", *Hrvatski dnevnik*, 17. I. 1940., 5; Krešimir REGAN, "Političko djelovanje Krajine u Banovini Hrvatskoj", *Historijski zbornik*, vol. 60, 2007., 179–213.

¹⁰⁵ "Prva njihova konferencija u Glini 3. XII. 1939. bila je formalno pod firmom JRZ, ali je to stvarno bilo društvo Krajina". HDA. Fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 5728. Predmet: Politička situacija u srezu glinskom. Izvještaj kotarskog načelstva u Glini od 9. XII. 1939; IBID. Inv. br. 5921. Predmet: Izvještaj o sastanku Srba glinskog i petrinjskog kotara i rezolucije s tog zбора; IBID. Inv. br. 6129. Predmet: Otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom "Srbi na okup".

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Jedna od prvih akcija Jovana Obrenovića bilo je organiziranje rušenja privremene općinske uprave općine Kraljevecani, koja je preuzela vlast u općini 11. XII. 1939. kada je Stevo Lelić preuzeo dužnost privremenog upravitelja. HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6043. Predmet: sresko načelnništvo u Glini šalje Banskoj Vlasti izvještaj o političkoj situaciji u Kraljevcanima.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret "Srbi na okup" otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Vrginmostu od 13. III. 1940.

¹¹⁰ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Vrginmostu od 15. III. 1940.

¹¹¹ Vođe SNO u kotaru Vrginmost su: Radivoj Verkapić, dr., odvjetnik iz Beograda; bivši zastupnik kotara Vrginmost, pristaša JRZ, a ranije SDS-a; Marko Samardžija, umirovljeni općinski bilježnik općine Vrginmost, pristaša Radikalne stranke, potom JNS-a i konačno JRZ-a; Marko Crevar, trgovac iz Vrginmosta, pristaša Radikalne stranke, potom JNS-a i konačno JRZ-a; Dušan Crevar, trgovac iz Vrginmosta, pristaša JNS, potom JRZ-a. Isto.

¹¹² HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Inv. br. 17867. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja Banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 7. IV. 1940.

¹¹³ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

¹¹⁴ “Akcijski odbor Banije” autorski je radni naslov koji će u nastavku teksta biti korišten u opisivanju političkih aktivnosti društva Krajina na tome području.

¹¹⁵ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Predmet: Otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup”

¹¹⁶ Senator dr. Petar Zec iz Gospića bio je vođa tzv. Savske grupe JNS-a, koja se protivila politici središnjice stranke iz Beograda te se isticala protusporazumskom i protubanovinskom politikom pod krilaticom „Srbi na okup“.

¹¹⁷ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Inv. br. 13719. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Petrinji od 13. III. 1940.; LJ.BOBAN, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941*, 1, 213.

¹¹⁸ O tome svjedoči izvještaj Odjela za unutrašnje poslove Banske Vlasti od 13. IV. 1940., u kojemu se posebno ističe činjenica da je akcija za odcijepljenje i odvajanje pojedinih kotara od Banovine Hrvatske bila jaka “neposredno nakon sklapanja sporazuma, ali je konkretan oblik dobila tijekom studenog i prosinca 1939. “. HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Odcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup” – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

¹¹⁹ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret “Srbi

na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Okučanima od 15. III. 1940.; IBID. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih srezova sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Petrinji od 13. III. 1940.

¹²⁰ S obzirom na to da kotarski načelnici Petrinje i Okučana znaju za održavanje toga skupa, a ogulinski načelnik ne, daje nam pretpostaviti da je i on sam bio uključen u političku aktivnost društva Krajina. Slična se je situacija dogodila i u otočackome kotaru, čiji je načelnik u svojem prvom izvještaju o djelatnosti nositelja pokreta pod parolom “Srbi na okup” u tome kotaru od 14. III. 1940. javio Banskoj Vlasti “da na području ovog sresa nije primijećen niti opažen pokret sa parolom “Srbi na okup” te da se ne vodi kakova akcija za odvajanjem i odcijepljenjem srezova sa srpskim pučanstvom iz područja banovine Hrvatske”, kao i da nisu “na području ovog sresa (...) zapažena nikakova propaganda ili politička akcija među srpskim dijelom žiteljstva, te opće nisu držani zborovi ili političke konferencije”, da bi u svojem novom izvještaju od 7. IV. 1940. dostavio temeljiti izvještaj o sastanku u Vrhovinama. Budući da su za taj sastanak znali ne samo kotarski načelnik Slunja nego i uredništvo i čitateljstvo SDS-ovske *Nove riječi*, također nam daje za pravo da pretpostavimo da je i otočacki kotarski načelnik bio uključen u političke aktivnosti društva Krajina. Da je i samim primateljima toga izvještaja u Banskoj Vlasti otočacki kotarski načelnik bio “politički sumnjiv”, svjedoči rukom dopisana rečenica na tome izvješću, u kojemu primatelj izvještaja javlja da “zamje. načel. u Otočcu moli da izvještaj upotpuni s obzirom na konferenciju senatora Zeca u Vrhovinama”. HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Ogulinu od 14. III. 1940; IBID. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 14. III. 1940; IBID. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Otočcu od 7. IV. 1940; IBID. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Slunju od 17. III. 1940; “Sastanak dr. Zeca i drugova”, *Nova riječ*, 7. XII. 1939, br. 156, 6.

¹²¹ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Br. 14132. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Okučanima od 15. III. 1940.

¹²² HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Predmet: Izvještaj o političkoj situaciji i raspolo-

ženju naroda. – Izvještaj Ispostave Banske Vlasti u Splitu od 16. XI. 1939.

¹²³ HDA, fond: HR-HDA-155 Banovina Hrvatska. Kabinet Bana. Opći spisi kabineta bana Banske Vlasti Banovine Hrvatske. Inv. br. 22050. Predmet: Novaković Vlade održanje sastanja u selu Strmici bez odobrenja vlasti – izvještaj sreskog načelstva u Kninu od 27. IV. 1940.

¹²⁴ “Pozadina akcije samozvanih *krajišnika*”, *Hrvatski dnevnik*, 17. I. 1940, 5; “Dopis iz Like”, *Srpski glas*, 1. II. 1940, br. 12, 10.

¹²⁵ “Osnivanje društva Krajina”, *Nova riječ*, 2. III. 1939, br. 116, 12.

¹²⁶ HDA, fond: HR-HDA-1363 (Grupa XXI). Politička situacija. Predmet: Ocjepljenje i odvajanje pojedinih srezova od banovine Hrvatske u vezi sa pokretom “Srbi na okup” – izvještaj odjela za unutrašnje poslove BV BH od 13. IV. 1940.

¹²⁷ HDA. XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Vrginmostu od 15. III. 1940. (Jelić-Butić 1990, XVIII: 27)

¹²⁸ HDA, fond: HR-HDA-155 Banovina Hrvatska. Kabinet

Bana. Opći spisi kabineta bana Banske Vlasti Banovine Hrvatske. Inv. br. 27871/1940. Predmet: Letak “Srpski seljački narode” - rasturanje; IBID. Inv. br. 30782/1940. Predmet: Političkog sastanka održavanje po g. Ministru ing. Bešliću. Izvještaj poglavarstva općine trgovišta Orhovica od 24. V. 1940.

¹²⁹ Vidi prilog: Pregled izbornih rezultata srpskih strana i “srpskih nezavisnih lista” po općinama Banovine Hrvatske (izvod za Glinu i Vrginmost), str. 87.

¹³⁰ HDA. Grupa XXI. Inv. br. 5921. Predmet: Izvještaj o sastanku Srba glinskog i petrinjskog kotara i rezolucije s tog zbora.

¹³¹ HDA. Grupa XXI. Inv. br. 6129. Srbi na okup. Br. 14123. Predmet: Pokret “Srbi na okup” otcijepljenje i odvajanje pojedinih sresa sa područja banovine Hrvatske – izvještaj Sreskog načelstva u Glini od 16. III. 1940.

¹³² Preuzeto iz: K. REGAN, *Političko djelovanje Krajine u Banovini Hrvatskoj*, 207–212.

¹³³ Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora, tu je općinu osvojio SDS.

¹³⁴ Prema prvim neslužbenim rezultatima izbora, tu je općinu osvojio SDS.